

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYA VAZIRLIGI
TERMIZ MUHANDISLIK-TEKNOLOGIYA INSTITUTI

MAJITOV MAXMUD ABDIMO'MIN O'G'LI

**DINSHUNOSLIK FANIDAN
BUDDAVIYLIK DINI
MAVZUSINI INTERFAOL
METODLAR ASOSIDA
O'QITISH BO'YICHA
USLUBIY QO'LLANMA**

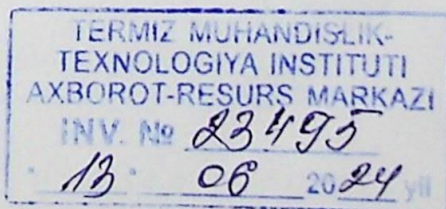

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYA VAZIRLIGI
TERMIZ MUHANDISLIK-TEKNOLOGIYA INSTITUTI

MAJITOV MAXMUD ABDIMO'MIN O'G'LI

**DINSHUNOSLIK FANIDAN
BUDDAVIYLIK DINI MAVZUSINI
INTERFAOL METODLAR
ASOSIDA O'QITISH BO'YICHA
USLUBIY QO'LLANMA**

“Mahalla va oila” nashriyoti

Toshkent – 2024

UO'K: 24-1:378.091.33(072)

KBK: 86.35ya7

M 15

Majitov M.A.

Dinshunoslik fanidan buddaviylik dini mavzusini interfaol metodlar asosida o'qitish bo'yicha uslubiy qo'llanma [Matn]: uslubiy qo'llanma / M.A.Majitov. – Toshkent: "Mahalla va oila" nashriyoti, 2024. – 104 b.

Mas'ul muharrir

S.Alimov – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD),
katta ilmiy xodim

Taqrizchilar:

X.Xudayberdiyev – Termiz muhandislik-texnologiya instituti gumanitar
fanlar kafedrasida dotsenti, falsafa fanlari nomzodi

U.O'.Mustafayev – O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi huzuridagi
Malaka oshirish markazi Surxondaryo viloyati mintaqaviy filiali "Ijtimoiy
va mutaxassislik fanlar" kafedrasida dotsenti, falsafa fanlari nomzodi

Ushbu uslubiy qo'llanma amaliyotga tatbiq etilishi barobarida: birinchidan, olam va odam to'g'risidagi diniy va ilmiy qarashlar, uning mohiyatini tushunishga ko'maklashishga; ikkinchidan, milliy g'oya targ'ibotini kuchaytirish va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish muammosini bilishga ko'maklashish va amaliy ko'nikma hosil qilishga; uchinchidan, hozirgi globallashuv jarayonida dunyoning ilmiy, falsafiy, diniy manzarasining mohiyati, dinamik va statik qonuniyatlarini tushunishga ko'maklashishga xizmat qiladi.

Mazkur qo'llanma barcha 1-kurs bakalavr ta'lim yo'nalishi talabalariga mo'ljallangan.

Termiz muhandislik-texnologiya instituti Kengashining 2024-yil 27-fevraldagi 8-sonli yig'ilishida nashrga tavsiya etildi.

ISBN 978-9910-9916-6-0

© "Mahalla va oila" nashriyoti, 2024

*“Ta’lim sohasining eng asosiy
vazifasi bugungi kun uchun zarur bo’lgan
yangi avlodni, ilm-fan va o’z ixtisosligi
asoslarini puxta egallagan, bilimli
yoshlarni tarbiyalashdan iborat.”.*

Shavkat Mirziyoyev

KIRISH

Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish demokratik davlat va fuqarolik jamiyat qurish borasidagi islohotlar jarayoni bilan uzviy aloqadorlikda amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimizda uzluksiz ta’limni tubdan isloh qilish ta’lim tizimini modernizatsiyalash, demokratlashtirish va insonparvarlashtirish jarayonlari bilan uzviy bog’liqlikdir. Shu jumladan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-4947-son Farmonida ta’kidlanganidek, “...uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta’lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish kabilar “Ijtimoiy sohani rivojlantirishning” ustivor yo‘nalishlari sifatida qaralmoqda¹.

Hozirgi vaqtda oldimizga qo‘yilgan maqsad – yoshlarda yangi ijtimoiy ongi shakllantirishning barcha shart-sharoitlarini va mexanizmlarini ishlab chiqish vazifasi turibdi. Ijtimoiy-gumanitar fanlar, xususan Dinshunoslik kabi fanlar ana shu jarayonga xizmat qiladi.

¹ «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni. «Xalq so‘zi» gazetasining 2017-yil 8-fevraldagi 28 (6722)-sonida e‘lon qilingan.

Shu jihatdan mamlakatimizda yetuk avlodni tarbiyalash, malakali, raqobotbardosh, jahon standartlariga javob bera oladigan kadrlarni tayyorlash jamiyat taraqqiyotining yuksak maqsadlariga erishishga yo'naltirilgan, umumjamiyat ishiga, davlat siyosatining ustuvor jihatiga aylandi. Zero ta'lim tizimiga e'tibor mamlakat taraqqiyotining kelajagiga e'tibor bilan qiyoslanadi. Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash va ta'lim tizimini takomillashtirishning istiqboldagi vazifalari g'oyaviy, mafkuraviy, siyosiy va huquqiy jihatdan quyidagi omillar bilan uzviy bog'liq:

Birinchidan, jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtayi nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish², mamlakat istiqbolini o'z kelajagi bilan uyg'un ko'radigan, ijtimoiy jarayonlarda faol qatnashadigan avlodni shakllantirish uchun imkoniyat yaratish;

Ikkinchidan, mamlakatimizda fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurish jarayoni bilan bog'liq holda huquqiy va siyosiy madaniyatni shakllantirish, shaxsning ichki dunyosini rivojlantirish asosida ijtimoiy qadriyatlarini va munosabatlarni shakllantirish;

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish; axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va munosib qarshilik ko'rsatish; fuqarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlash³; yosh

² «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni. «Xalq so'zi» gazetasining 2017-yil 8-fevraldagi 28 (6722)-sonida e'lon qilingan.

³ «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni. «Xalq so'zi» gazetasining 2017-yil 8-fevraldagi 28 (6722)-sonida e'lon qilingan.

avlod mamlakatimizdagi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning mohiyatini anglab olishi, milliy g'oya tamoyillari asosida yashash tuyg'ularini shakllantirish yuzasidan aniq maqsadga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini amalga oshirish.

Mazkur vazifalar davlat va jamiyat taraqqiyotining istiqboli bilan bog'liq murakkab jarayondir. Bugungi globallashuv jarayonlari davrida barcha davlat tuzilmalari va jamoat tashkilotlari, shu jumladan uzluksiz ta'lim tizimining doimiy e'tiborida bo'lishini taqozo etmoqda.

Ko'rsatib o'tilgan vazifalarning amaliyoti **birinchidan**, kadrlarni tarbiyalash jarayonida tarbiyaning ustuvorligi va shaxsning har tomonlama rivojlantirishni ta'minlash; **ikkinchidan**, ma'naviy-ma'rifiy ishlar mazmunini tubdan o'zgartirish, muayyan maqsadga qaratilgan uzluksizligini, unga tizimli yondashishni ta'minlash; **uchinchidan**, ta'lim jarayoni yanada insonparvarlashtirish, ijtimoiylashtirish va demokratlashtirish; **to'rtinchidan**, milliy g'oya asosida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash; **beshinchidan**, kadrlar tayyorlash milliy dasturi, fan, texnika va texnologiyaning hozirgi zamon yutuqlari talablariga mos xalqimizning boy ma'naviy-tarixiy merosini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya mazmunini takomillashtirish kabi bir qator omillarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Umumlashtirib aytganda mamlakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning pirovard maqsadi har tomonlama shakllangan intellektual kadrlarni tayyorlash, davlat va jamiyat taraqqiyotini yanada yuksaltirish va O'zbekistonning xalqaro nufuzini oshirish bilan bog'liq ishlarni yanada takomillashtirishdan iboratdir.

Uslubiy qo'llanmaning maqsadi Buddaviylik dinining kishilik jamiyatida tutgan o'rni va bajaradigan vazifalari, e'tiqod qiluvchilarning dinga bo'lgan munosabatlari, ta'limotidagi yuksak g'oyalarning rivojlanishi, komil insonni tarbiyalashdagi dinning ilgari surgan ezgu g'oyalarining diniy, ilmiy, ma'naviy va bugungi kunga xos bo'lgan zamonaviy jihatlari haqida tushunchalarni shakllantirish,

uning nazariy va amaliy masalalarini tadqiq etish, "Dinshunoslik" fani yuzasidan elektron o'quv moduli ishlanmasini shakllantirish hamda o'qitishni takomillashtirish bilan bog'liq xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Ushbu maqsaddan kelib chiqqan holda **quyidagi vazifalar belgilab olindi:**

Birinchidan, oliy ta'lim muassasalarida "Dinshunoslik" fanini o'qitishda interfaol ta'lim metodlari hamda zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni nazariy va amaliy tahlil qilish;

Ikkinchidan, fanni o'qitishda innovatsiyalar va ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyaviy ishlar texnologiyasidan foydalanish yo'llarini yoritish;

Uchinchidan, fanni o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalari va ilg'or xorijiy tajribalardan foydalanish yo'llarini yoritish;

To'rtinchidan, "Dinshunoslik" fani o'quv dasturi mazmun mohiyatini ochib berish;

Beshinchidan, "Dinshunoslik" fanidan elektron o'quv moduli ishlanmasini tayyorlash;

Oltinchidan, oliy ta'lim muassasalarida "Dinshunoslik" fanini o'qitishni yanada takomillashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish.

Uslubiy qo'llanmaning obyektni Termiz muhandislik-texnologiya institutida o'qitilayotgan nomutaxassis yo'nalishlari talabalariga mo'ljallangan "Dinshunoslik" fani sohasidagi nazariy masalalar va tashkiliy xarakterga ega bo'lgan hujjatlarni o'rganish tashkil etadi.

Ushbu uslubiy qo'llanma natijasida olingan xulosalar "Dinshunoslik" fani bo'yicha tashkiliy xarakterga ega bo'lgan hujjatlarni ishlab chiqish uchun amaliy dastur bo'lishi mumkin. Olingan xulosa va bildirilgan takliflardan ta'lim muassasalari faoliyatida, "Dinshunoslik" fanini o'qitishda va takomillashtirishda foydalanish mumkin.

I BOB. DINSHUNOSLIK FANIDAN “BUDDAVIYLIK DINI” MAVZUSINI O'QITISHNING NAZARIY MASALALARI

1.1. “Buddaviylik dini” mavzusini o'qitishning ustuvor yo'nalishlari

Ma'lumki, din doimo bashariyat diqqat markazida bo'lgan. Tarixning muayyan bosqichlarida u mutlaq hukmron kuch bo'lgan bo'lsa, ba'zi bosqichlarda inkor etilgan va unga qarshi “urush” e'lon qilingan. Jamiyatdagi mavqeidan qat'i nazar u doimo o'rganish, tadqiqot obyekti bo'lib kelgan.

Globallashuv natijasida ro'y berayotgan millatlar, irqalar, dinlararo muloqotning o'ziga xos ahamiyat kasb etishi kontekstida, dinlarni o'rganish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayni damda, Yer kurrasining ba'zi mintaqalarida diniy asosdagi kelishmovchilik o'choqlarining alangalagani, shuningdek, ba'zi noxolis tadqiqotchilar tomonidan dinlar o'rtasidagi to'qnashuv “nazariya”larining ilgari surilishi din va bag'rikenglik masalalari bilan shug'ullanuvchi Dinshunoslik fanining yangi bosqichga ko'tarilishiga sabab bo'ldi. Dinshunoslik barcha ijtimoiy fanlar qatori ham o'zining o'rganish obyektiga ega. U dinning paydo bo'lishi, ijtimoiy mohiyati va jamiyatdagi rolini tadqiq qilish bilan birga diniy e'tiqodlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi, ularning jamiyat taraqqiyotidagi evolyusiyasini ilmiy jihatdan o'rganadi.

Dinlarni o'rganish uzoq tarixga ega. Har bir inson yon-atrofidagilarning e'tiqodi, qaysi dinga mansubligiga qiziqadi, ular haqida bilishni istaydi. Bu boradagi ilk ma'lumotlarni Qadimgi

Gretsiya va Rim yozuvchilari asarlarida ko'rishimiz mumkin. Ulardan eng mashhuri "tarix otasi" nomini olgan Gerodot (mil. avv. V asr) o'zi tadqiq qilgan xalqlarning dinlari haqida ma'lumotlar keltirgan. Zamonaviy Dinshunoslik esa bir yarim asrga yaqin davrga borib taqaladi. G'arbda, zamonaviy ma'nodagi dinlar tadqiqotlari Maks Myuller (1823–1900) tomonidan boshlab berilgan. Olim 1856-yilda "Qiyosiy mifologiya" va 1870-yilda nashrdan chiqqan "Dinlarning asosi va shakllanishiga oid dars baholari" nomli asarlari bilan boshqa dinlarni tadqiq qilishga yo'l ochgan va kattagina e'tibor qozongan. U Angliyadagi mashhur Oksford universitetida dinlar tarixidan ma'ruzalar o'qigan. O'zining "Sharqning muqaddas kitoblari tarjima silsilasi" asarida u ilk bora "religious studies" (dinshunoslik) so'zini qo'llagan. Myuller va uning zamondoshlari dinlarni ilmiy tadqiq qilishda filologiyani muhim deb bilishgan va dinning asl mohiyatiga faqatgina til orqali qilingan izlanishlar bilangina yetishish mumkin, degan fikrni olg'a surgan.

Biroz keyingi davrlarda Gollandiyada S.R.Tile va Shantepi de la Sosse bu borada izchil faoliyat olib borganlar. Shunday qilib davrlar o'tishi bilan Parij, Bryussel va Rim kabi markazlarda dinshunoslik universitetlar ta'lim dasturlaridan joy olgan. XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab dinshunoslik sohasida olib borilgan izlanishlar shakllangan. Bu davrda turli mintaqalarda zikr qilingan sohada bir qancha mutaxassislar yetishib chiqqan. Ulardan R.Pettazoni, M.Eliade, Van der Lyu, R.Otto, G.Menshing, J.Vax, F.Xeiler, G.Dumezil, E.G.Parrinder, S.G.F.Brandon, Erik F.Sharp, Ninian Smart, M.Kitagava, R.S.Zeyxner, Ugo Bienchi, V.Kantvell Smit, Ake V.Strom, Xans J.Shoyps va Mixael Pay va hokazolar.

Din muammolariga xos dastlabki g'oyalar Markaziy Osiyoda – deizm, panteizm va boshqalar, bu o'lkada yashagan, ijod qilgan ulug' allomalar Muhammad Muso Xorazmiy, Axmad Farg'oniy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Umar Xayyomning ijtimoiy-falsafiy qarashlarida, Ibn Rushdning "Ikki haqiqat" ta'limotida olg'a surilgan

edi. XVII asrda Boburning nabirasi Shoh Akbar, so'ngra XVIII asrda fransuz faylasuflarining dinga, diniy tashkilotlarga munosabatlari XIX asrda ilmiy dinshunoslik doirasida yangi oqim, yo'nalish va nazariyalar yuzaga kelishiga katta turtki bo'lgan. Binobarin, XIX asrda mifologik maktab (aka-uka Grimm, M.Myuller); antropologik maktab (L.Feyerbax) va boshqa maktablar paydo bo'lgan. XX asrda dinshunoslik yanada yangi nazariyalar bilan boyigan. Bukda shveysariyalik psixolog K.Yung va ayniqsa, fransuz sotsiologi E.Dyurkgeymning "kollektiv ong" haqidagi ta'limoti diqqatga sazovordir.

Qadim davrlardan boshlab jahon sivilizatsiyasini rivojiga katta hissa qo'shgan O'zbekiston xalqi faqat mustaqillik davriga kelib tom ma'noda milliy mustaqil davlatchilik ana'alarini to'la qaror toptirdi. Yurtimiz tarixining ziddiyatli, mafkuraviy kurashlar va hukmronlik mavjud bo'lgan davrlarida toptalgan milliy madaniyat va ma'naviyat qaytadan tiklandi, xalq haqiqiy erkinlikni o'z hayotida chuqur his eta boshladi.

Mustaqillik davrida hayotimizning barcha jabhalarida o'zgarishlar ro'y bermoqda, tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar, uni jadallashtirish omili bo'lmish fanning turli sohaları, jumladan, davrni, zamonni mantiqiy - falsafiy va axloqiy-estetik, diniy qadriyatlar asosida anglashning ham tubdan yangilanishi taqozo qilinmoqda. Zero, jahonda ro'y berayotgan jarayonlarni umuminsoniy qadriyatlarga asolangan diniy, ma'naviy-axloqiy, estetik mezonlar asosida, ilmiy tafakkur vositasi ila baholash va ularga munosabat bildirish, voqea-hodisalarning mazmun – mohiyati hamda taraqqiyot yo'nalishini aniq va xolisona bilish hamda zarur chora – tadbirlar tizimini ishlab chiqish yoshlarimizda yetuk axloqiy-estetik xislatlarni kamol toptirishni, teran fikrlash xususiyatini rivojlantirishni taqozo etmoqda.

Ko'pmillatli hamda ko'pkonfessiyali bo'lgan O'zbekistonda ham, mustaqillikka erishilgan ilk yillardanoq din, bag'rikenglik

masalalariga katta e'tibor berilmoqda. Buning samarasi o'laroq yurtimizda dinshunoslik sohasi ham rivojlanib bormoqda. Qadim zamonlardan boshlab falsafiy tafakkurda din masalasi faylasuf olimlarning diqqatini o'ziga jalb etib kelgan. Dinga turlicha ta'rif va tavsiflar berilgan. Falsafiy dunyoqarashda dinni g'oyalar tizimi sifatida tahlil etuvchi din falsafasi yo'nalishi shakllangan.

“Din (arab.-ishonch, ishonmoq)-borliqni yaratuvchi va boshqaruvchi, adolatning yuksak namunasi, moddiy olamga xos bo'lmagan va ayni vaqtda barkamollikning oliy ko'rinishi sifatida tushuniluvchi oliy mavjudotga, ya'ni xudoga munosabat, tasavvur, urf-odat va marosimlar majmuidir.”⁴

Hozir O'zbekiston Respublikasida 16 diniy konfessiya emin-erkin faoliyat ko'rsatmoqda. Shuning uchun ham ko'pdinlilik sharoitida yoshlarimiz barcha bilimlar qatori dunyo dinlari tarixidan ham xabardor bo'lmog'i zarur.

O'z navbatida, “dunyoviylik” tamoyilini to'g'ri anglash, jamiyat va din orasidagi munosabatlarda muvozanatni saqlash lozim bo'ladi. Zero, dinning jamiyatda o'ziga xos o'rni mavjud. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov tomonidan aytilgan quyidagi so'zlar nihoyatda muhimdir: “Dunyoviy va diniy qadriyatlar o'rtasidagi nozik munosabatlarning mohiyatini har tomonlama to'g'ri tushuntirishimiz lozim. Tarix va hayot tajribasi shundan dalolat beradiki, dunyoviy va diniy qadriyatlar bir-birini to'ldirmas ekan, bugungi kunning og'ir va murakkab savollariga to'laqonli javob topish oson bo'lmaydi. Shu ma'noda, biz muqaddas dinimiz arkonlari va qadriyatlarini doimo ulug'lab, shu bilan birga, dunyoviy hayotga ham qat'iy ishonch bilan intilib yashagan taqdirdagina o'z ezgu maqsadlarimizga yeta olamiz”⁵.

⁴ Фалсафа қомусий луғат. “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти” 2004, 112-б.

⁵ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – Б. 96.

O'zbekiston Respublikasi jahon hamjamiyatiga kirib borayotgan bir sharoitda turli konfessiya vakillari bilan muloqot qilishning yuksak madaniyatiga erishish katta ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham tadqiqot mavzusining yana bir vazifasi talabalarni dinning kelib chiqishi, taraqqiyoti tarixi, ta'limoti, asosiy manbalari, hozirgi davrdagi holati, ma'lum xalq hayotida tutgan o'rni haqida umumiy ilmiy tushunchalar berib, ularda mazkur din vakillarini har tomonlama chuqurroq tushunib yetish va ular bilan muloqot qilishda o'zlarining buyuk ma'naviyat egasi ekanliklarini namoyon qilishlari uchun yetarli bilim bilan qurollantirishdan iborat.

O'zbek xalqining ilg'or madaniy va ma'naviy merosini tiklash va yangi sharoitda yanada rivojlantirish, ayni vaqtda bu hududdagi ilk zamondan hozirgacha mavjud bo'lib kelgan dinlarning tarixi, hayotiy tajribasi, tadjiriy taraqqiyotini o'rganish talabalarda Vatan tarixini chuqurroq tushunib yetish, uni sevisish va u bilan faxrlanish his-tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Buddaviylik mavzusini o'qitishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsadga erishish uchun asosiy ustuvor yo'nalishlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ma'ruza, amaliy (seminar) mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish jarayonida faqat o'quv qo'llanmasi, risolalarda muayyan mavzuga oid keltirilgan g'oya, fikr-mulohazalar bilan chegaralanmasdan, balki diniy asarlar matnlari, birlamchi manbalar, muayyan dinning muqaddas kitoblaridan foydalanish;

- talabalarda din haqida xolis, to'g'ri dunyoqarashni shakllantirish, olgan bilimlari asosida konkret voqea va hodisalarga nisbatan ongli ravishda o'z shaxsiy fikrlariga ega bo'lishlarini ta'minlash;

- talabalarda fuqarolarning xatti-harakatlari vijdon erkinligi to'g'risidagi qonunga mos yoki zid ekanligini aniqlash imkoniyatini shakllantirish;

- Mustaqil O'zbekistonda din va diniy tashkilotlar davlatdan ajratilganligini, dinga e'tiqod qilish yoki qilmaslik har bir kishining shaxsiy ishi ekanligini talabalarga tushuntirish;

– din ma'naviy madaniyatning tarkibiy qismlaridan biri ekanligi, uni siyosilashtirish qonunga zid ekanligini uqtirish.

– O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev o'zbek xalqining ma'naviy merosi, dini, shu jumladan din va diniy qadriyatlar, milliy g'oya, milliy mafkura haqida bildirgan fikr va mulohazalar, ta'rif va tavsiflarni mavzuni o'rganishda dasturul amal, nazariy asos qilib olish;

– dinshunoslik fanining asosiy fanlar qatorida o'qitilishi, din, dindorlar va diniy tashkilotlarga nisbatan davlat tomonidan adolatli siyosat o'rnatilishi, fuqarolar uchun vijdon erkinligining konstitutsion kafolatlanishi mustaqillik sharofati ekanligini tushunib yetish;

– O'zbekiston Konstitutsiyasi, "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi yangi tahrirdagi qonun va boshqa qonuniy hujjatlarda din masalasi yuzasidan belgilangan inson huquqlari, turli diniy jamoa huquqlari va majburiyatlarini bilish;

– qonunga hurmat hissini, faqat o'zining emas, balki boshqalarning ham diniy his-tuyg'ulari bilan hisoblashish lozimligini, o'z shaxsiy fikrlarini boshqa kishilarga tazyiq bilan o'tkazish, turli norasmiy diniy mazhab va guruhlariga jalb etish g'ayriqonuniy xatti-harakat ekanligini, jamoat joylarida diniy masalalarda zo'ravonlik, mutaassiblikka, agressivlikka yo'l qo'yish mumkin emasligini chuqur tushunib yetish;

– dinshunoslik fani ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan uzviy bog'liq holda shakllangan, rivojlangan va hozirda ham shu jarayon davom etmoqda. Shunga ko'ra, dinshunoslik fani mazkur fanlar bilan hamkorlik qilib tutashgan yerida uning turli sohalari vujudga kelgan va fanning boshqa gumanitar fanlar bilan birga rivojlanishini nazarda tutgan holda, o'zi qo'lga kiritgan soha yutuqlaridan ushbu fanni o'zlashtirishda foydalanish.

Qo'yilgan ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirishda quyidagi tamoyillarga qat'iy amal qilish talab etiladi:

– ta'lim berish jarayonida mavzuga chuqur ilmiylik, tarixiylik, xolislik bilan yondashish;

– talabalarning diniy ong darajasini hisobga olish, ularning diniy his-tuyg'ulariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish;

– dinni qo'pol, ateistik ruhda tanqid qilish yoxud turli diniy g'oyalarni ko'r-ko'rona targ'ib etish, bir din vakillarida boshqa din vakillariga nisbatan dushmanlik hissini uyg'otish qonunga zid ekanligini nazarda tutish lozim bo'ladi.

Mamlakatimizda Buddaviylik dini mavzusini o'rganish xususidagi fikrlarni ilmiy-nazariy jihatdan umumlashtirib quyidagi xulosalarni bayon qilish mumkin:

– **Birinchidan**, har qanday din kabi Buddaviylik ham ijtimoiy hodisa fenomen hisoblanib, diniy ong ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib hisoblanadi, shu tufayli ham dindorlarning diniy tuyg'ularini, dinning kishilik jamiyatida tutgan o'rni va bajaradigan vazifalarini hurmat qilish;

– **Ikkinchidan**, Buddaviylik ta'limoti va diniy e'tiqodi jamiyat taraqqiyotining muayyan ijtimoiy sharoitlari ta'sirida turli-tuman shakl kasb etganligi dinning jamiyatga ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy ta'siri haqida bilimlar berish;

– **Uchinchidan**, diniy e'tiqodlarni fuqarolarning yoki ular uyushmalarining xususiy ishi deb tan olish, jamiyatni ma'naviy jihatdan kamol toptirishda diniy qadriyatlarning ahamiyatini yoritish;

– **To'rtinchidan**, diniy qarashlarga amal qiluvchi fuqarolarning ham, ularga amal qilmaydigan fuqarolarning ham huquqlarini teng kafolatlash hamda ularni ta'qib qilishga yo'l qo'ymaslik, O'zbekiston davlatining dunyoviylik, diniy bag'rikenglik, barcha dinlarga bir xilda munosabat, jamiyat taraqqiyotida din bilan hamkorlik qilish xususiyatlari ushbu tamoyil asosida amalga oshiriladi. O'zbekistonning tashqi olam bilan har tomonlama – siyosiy, iqtisodiy, ilmiy aloqalari yanada mustahkamlanib borayotgan hozirgi kunda turli konfessiya vakillari bilan muloqot qilishning yuksak madaniyatiga erishish katta ahamiyat kasb etadi.

– **Beshinchidan**, ma'naviy tiklanish, umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni qaror toptirish ishida turli diniy uyushmalarning

imkoniyatlaridan foydalanish uchun ular bilan muloqot qilish yo'llarini izlash zarurati, *dunyo dinlari ta'limotlaridagi yuksak g'oyalarning rivojlanishi, komil insonni tarbiyalashdagi dinning ilgari surgan ezgu g'oyalarining diniy, ilmiy, ma'naviy bugungi kunga xos bo'lgan zamonaviy jihatlari haqida tushunchalarni shakllantirish.*

– **Oltinchidan,** dindan buzg'unchilik maqsadlarida foydalanishga yo'l qo'yib bo'lmasligini e'tirof etish, diniy aqidaparastlik, ekstremizm va fanatizm kabi salbiy illatlar mohiyatini yoritish va ularga qarshi g'oyaviy immunitetni shakllantirish, O'zbekiston Respublikasida dinga nisbatan munosabatning tubdan o'zgarganligi, xususan, islom dini qadriyatlarini tiklash yo'lida qilinayotgan ishlar haqida keng tasavvur hosil qilish.

Dinshunoslik fani ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan uzviy bog'liq holda shakllangan, rivojlangan va hozirda ham shu jarayon davom etmoqda. Shunga ko'ra, dinshunoslik fani mazkur fanlar bilan hamkorlik qilib tutashgan yerida uning turli sohalari vujudga kelgan.

O'zbek xalqining ilg'or madaniy va ma'naviy merosini tiklash va yangi sharoitda yanada rivojlantirish, bu hududdagi ilk zamondan hozirgacha mavjud dinlarning tarixi, hayotiy tajribasi tadrijiy taraqqiyotini o'rganish vatan tarixini chuqurroq tushunib yetish, uni sevish va u bilan faxrlanish his-tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi. Din va qonun o'zaro munosabatlarini bilish respublikada demokratik huquqiy jamiyat qurish poydevorini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'zbek xalqining ilg'or madaniy va ma'naviy merosini tiklash va yangi sharoitda yanada rivojlantirish, bu hududdagi ilk zamondan hozirgacha mavjud bo'lib kelgan dinlarning tarixi, hayotiy tadrijiy taraqqiyotini o'rganish, talabalarda Vatan tarixini chuqurroq tushunib yetish, uni sevish va u bilan faxrlanish his-tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida dinga nisbatan munosabatning tubdan o'zgarganligi, davlat va din munosabatlari

borasidagi amalga oshirilgan demokratik o'zgarishlar va yangilashlarni o'zida aks ettirgan holda quyidagi xulosalar shakllandi:

1) so'nggi davrda dunyoda ro'y berayotgan qonli to'qnashuvlar asosan diniy va milliy asosda yuz berayotganini hisobga olib, talabalarda bag'rikenglik madaniyatini shakllantirish, ularga dinlarning tinchlikparvar, insonparvar g'oyalarini ochib berish;

2) dinlar tarixi, mohiyatini ochib berishda eski, bir yoqlama, ateistik yondashuvdan voz kechish. Talabalarga dinlar borasidagi ilmiy maktablar, nazariyalar haqida obyektiv bilimlarni berish;

3) turli dinlarni niqob qilib olgan ekstremistik va terrorchi tashkilotlarning aslida hech qaysi dinga to'g'ri kelmasligini ochib berish;

4) O'zbekiston Respublikasida mavjud konfessiyalar o'rtasida totuvlikni ta'minlashga hissa qo'shish.

Dinshunoslik asoslari fanini o'qitishdan maqsad milliy va diniy qadriyatlarning tarixan mushtarakligi, ularning umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unligi, bu qadriyatlarning hozirgi mustaqil O'zbekiston sharoitidagi ahamiyatini yanada aniqroq yoritib berib, talabalarda dinga nisbatan to'g'ri yondashuvni shakllantirish va jamiyat uchun yuksak ma'naviyatli kadrlarni tarbiyalashdan iborat.

Xulosa qiladigan bo'lsak, milliy istiqlol mafkurasida muqaddas dinimizning mohiyati, uning insonparvarlik g'oyalari, dinga sog'lom munosabat masalalari ham o'zining oqilona ifodasini topishi zarur. Toki, har bir vatandoshimiz, ayniqsa yoshlar faqat islom dini to'g'risida emas, umuman, dunyodagi mavjud dinlar, ularning tarixi, mohiyati to'g'risida to'liq tasavvurga ega bo'lsin. Ijtimoiy sohaga oid darslarda yoshlarga din bilan dunyoviy xayot masalalarini, bular o'rtasidagi mo'tadil munosabat bo'lishi zarurligini ochib berish kerak ⁶.

⁶ Qaralsin: И.Каримов. Халқ сўзи. Донишманд халқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман. 2000 й, 10 июн.

1.2. "Buddaviylik dini" mavzusini o'qitishdagi innovatsiyalar va ilg'or xorijiy tajribalar.

Ta'lim tizimini texnologiyalashtirish g'oyasi o'tgan asrning boshlarida G'arbiy Yevropa hamda AQSh ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini ta'minlash uchun muayyan shart-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy harakat sifatida yuzaga kelgan davrda ilk bora o'rta tashlangan edi. Shu tariqa "texnologiya" tushunchasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jamoatchilik ongiga mustahkam o'rnatildi hamda ilmiy va amaliy tafakkurning o'ziga xos yo'nalishi bo'lib qoldi.

Umuman olganda, texnika yunoncha -«texnes» - degan so'zdan olingan bo'lib, o'zbek tilida san'at, ustakorlik, bajara olish kabi ma'nolarni anglatadi. Texnika so'zining o'zi mahoratni anglab yetib, ishlab chiqarishga bog'liq yoki bog'liq bo'lmagan faoliyatni amalga oshirish uchun kishilar yaratgan vositalar yig'indisi ma'nosini bildiradi. Texnika tushunchasi qadimgi yunon faylasuflari Platon va Aristotel asarlarida sun'iy mehnat qurilmalari sifatida ishlatilgan. Bu tushunchaning ma'nosi o'zbek tilida "mahorat bilan", "ustalik bilan", "san'atkorona" bajarish ma'nolariga to'g'ri keladi. O'zbek tilida va ijtimoiy hayotda hunar, hunarmandlik, ustachilik atamalarini Yevropadagi texnika so'zining ma'nosida ishlatib kelingan. Texnika tabiatdagi tabiiy jarayonlardan farqli holda, inson aqliy faoliyati natijasida, sun'iy yaratilgan va amalda qo'llanilgan narsalardir.

Darhaqiqat, bugungi kunga kelib, texnika, texnologiya, texnologik modernizatsiyalashtirish inson faoliyatining yetakchi tavsifi bo'lib qoldi. Shuningdek, bu jarayonlar ijtimoiy hayotimizning boshqa sohalari kabi ta'lim tizimiga ham kirib keldi. Boshqacha aytganda ta'lim tizimini modernizatsiyalash, ilg'or pedagogik inovatsion texnologiyalarni joriy etish sohani rivojlantirishning muhim darajasi sifatida qaralmoqda.

Garchi insoniyat XXI asr ibtidosida jahon hamjamiyatida ta'limni rivojlantirish borasida ulkan yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, 1960-yilda jahonda odamlarning 36 foizi hatto bazaviy ma'lumotga ega emas edi. Ammo, 2000-yilda aholi sonining ikki baravar o'sishiga qaramay, bunday odamlar soni 25 foizga kamaydi. 1975-yilgacha dunyoda katta yoshli har ikkinchi kishi yozish va o'qishni bilmagan bo'lsa, ayni paytda savodsiz odamlar soni deyarli yarim baravarga qisqardi.

Jahonda iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ta'lim darajasi indeksi bo'yicha yetakchilik qilsa, Afrika davlatlari bu ko'rsatkichdan orqada qolmoqda. Sanoati rivojlangan mamlakatlarda fuqarolarning 1-2 foizini savodsizlar tashkil etadi. Bu mamlakatlarda mehnatga layoqatli aholining o'rtacha 32 foizi (25-65 yosh) oliy ma'lumotga ega. Oliy ma'lumotga ega odamlar Kanadada 43, AQShda 38, Yaponiyada 36 foizni tashkil qiladi.

Rivojlanayotgan davlatlar guruhida o'rtacha savodxonlik darajasi qariyb 80 foizga oshdi. 1990 yildagiga nisbatan kichik yoshdagi maktabga bormayotgan bolalar soni 30 million nafarga kamaydi, maktabda o'rtacha o'qish muddatining davomiyligi yarim yilga ko'paydi.

Shunga qaramay, butun dunyoda ta'lim sohasida hali yechilmagan muammolar juda ko'p. Yer sharida qariyb 100 million nafar maktab yoshidagi bola maktabga bormaydi, boz ustiga ularning beshdan uch qismini qizlar tashkil etadi. Sahroi Kabir janubida joylashgan Afrika davlatlarida boshlang'ich maktabda o'qiyotgan bolalarning faqat uchdan bir qismi boshlang'ich sinflarni tamomlamogda. Daromadi kam mamlakatlarda savodxonlikni tugatish borasida qo'lga kiritilayotgan yutuqlarga qaramay, har to'rtinchi yosh yigit va har uchinchi katta yoshli kishi o'qish hamda yozishni bilmaydi. Bu guruhdagi mamlakatlarda tegishli yoshdagi aholining atigi to'rt dan uch qismigina umumiy boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olingan. XXI asr arafasida rivojlanayotgan mamlakatlarda boshlang'ich maktab yoshidagi 680 million yoki qariyb 17 foiz bola maktabga bormagan.

Birgina Qirg'iziston respublikasida 10 mingga yaqin bolalar maktabga bormaydi. Bu esa mamlakatda ta'lim sifati pasayib borayotganligini ko'rsatadi⁷. Boshlang'ich maktabga bormaydigan bolalarning 40 million nafari Hindiston ulushiga to'g'ri keladi. Bu esa butun dunyoda boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olinmagan jami bolalarning uchdan bir qismini tashkil etadi. Ta'lim tizimini to'g'ri yo'lga qo'yish va uning samaradorligini oshirish bilan bog'liq chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim sifatini oshirish faqatgina moliyalashtirishni oshirishga bog'liq hodisa emasligini bugungi dunyo tajribasi ham ko'rsatib turibdi.

Bu kabi muammolar ta'lim tizimini muttassil takomillashtirib borishni taqazo etadi. Bu o'zgarishlarni avvalo, XX asrning 30-yillarida ta'lim jarayoniga "pedagogik texnika" ("ta'lim texnikasi") tushunchasining olib kirilishi bilan asoslash mumkin. Ushbu davrlarda yaratilgan maxsus adabiyotlarda "pedagogik (ta'lim texnikasi)" tushunchasi "o'quv mashg'ulotlarni aniq va samarali tashkil etishga ko'maklashuvchi usul va vositalar yig'indisi" tarzida talqin etildi hamda o'quv jarayoniga o'quv va laboratoriya jihozlarining olib kirilishi, ulardan samarali, unumli foydalanish, material mazmunini ko'rgazmali qurollar yordamida tushuntirish kabi holatlar ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi yetakchi omillardir, deya baholanadi.

XX asrning 50-yillarida ta'lim jarayonida texnik vositalarni qo'llash "ta'lim texnologiyasi" yo'nalishini belgilab beruvchi omil sifatida qaralib, asosiy e'tibor o'quvchilar auditoriyasini kengaytirish, texnik vositalardan foydalanish evaziga amalga oshirilishi, texnik vositalarining imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, ularning axborot sig'imini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, ta'lim olishni individuallashtirish kabi masalalarga qaratildi. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarning obyekti, tayanch nuqtasi sifatida texnik vositalar imkoniyatlari, ularni

⁷ <http://uz.ca-news.org/news:21055/>

takomillashtirish jarayoni qabul qilindi, shuningdek, o'quv jarayonini "texnologiyalashtirish"ning tashkiliy jihatlarini o'rganishga alohida urg'u berildi.

XX asrning 60-yillari boshlarida ta'limni dasturlash asosida ta'lim jarayonini tashkil etish "texnologiya" tushunchasining mohiyatini ochib beruvchi omil sifatida ko'rila boshlandi. Dasturiy ta'lim o'quvchilarga muayyan bilimlarning alohida qism holida emas, balki izchil, yaxlit tarzda berilishini nazarda tutadi. Ta'lim jarayonini yaxlit, maqbul dasturga muvofiq tashkil etish taklifi ilk bora AQShda faoliyat yurita boshlagan. "Dasturiy ta'lim va o'rgatuvchi mashinalar bo'yicha birlashgan Qo'mita" tomonidan ilgari surilgan. Dasturiy ta'lim o'zida ta'lim maqsadlari, ularni o'zgartirish va baholashning mos ravishdagi mezonlari hamda ta'lim muhitining aniq tavsifini qamrab oladi. Bu esa o'zgartirish majmuasini to'laligicha qayta tashkil etish tushunchasi mazmuniga mos keladi. Shu tariqa yangi innovatsion ta'lim texnologiyalari yaratila boshlandi. Pedagogik texnologiya 1960-yillardan boshlab rivojlangan bo'lsa tahlillarning natijasiga ko'ra ikkita yo'nalishda rivojlangan: **birinchisi**, o'quv jarayonida o'quv vositalarini qo'llash, **ikkinchisi**, o'qitish masalalarini hal qilishdan iboratdir.

Mamlakatimizda ta'lim islohotlari va ilg'or xorijiy ta'lim texnologiyalarini modernizatsiyalashtirish va milliy ta'lim tizimiga tadbiq etish bilan jarayon izchil davom etmoqda. Xorijiy ta'lim tizimida so'nggi yillarda bir qator terminlar keng ishlatilmoqda.

Interfaol metod – ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

"Interaktiv" (interfaol) – inglizcha so'z bo'lib, "interact"- "inter" – bu o'zaro, "act" – bu "harakat qilmoq" ma'nosini anglatadi. Umumlatirganda esa "Interaktiv" (interfaol) – "o'zaro harakat qilmoq" ma'nosini anglatadi.

Interfaol ta'lim bu:

- ❖ Strategiya va metodologiya;
- ❖ doimiy muloqotga asoslangan metodlar tizimi;
- ❖ birgalikdagi o'qish va faol ishtirok etishdir.

Interfaol ta'limning asosiy mezonlari: norasmiy bahs-munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, ma'ruzalar soni kamligi, lekin seminarlar soni ko'pligi, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega.

Hozirda ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini joriy qilishdan iborat. Interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Bu masalada amerikalik psixolog va pedagog B.Blum bilish va emotsional sohalaridagi pedagogik maqsadlarning taksonomiyasini yaratgan. Uni **Blum taksonomiyasi** deb nomlanadi. (Taksonomiya-borliqning murakkab tuzilgan sohalarini tasniflash va sistemalashtirish nazariyasi). Unga ko'ra tafakkurning rivojlanishi **bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, umumlashtirish, baholash** darajalarida bo'ladi. Bular quyidagi belgilar hamda har bir darajaga muvofiq fe'llar namunalari bilan ham ifodalanadi, jumladan:

Bilish dastlabki tafakkur darajasi bo'lib, bunda o'quvchi atamalarni ayta oladi, aniq qoidalar, tushunchalar, faktlar va shu kabilarni biladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: qaytara bilish, mustahkamlay olish, axborotni etkaza olish, aytib bera olish, yozish, ifodalay olish, farqlash, taniy olish, gapirib berish, takrorlash.

Tushunish darajasidagi tafakkurga ega bo'lganda esa, o'quvchi faktlar, qoidalar, sxema, jadvallarni tushunadi. Mavjud ma'lumotlar

asosida kelgusi oqibatlarni taxminiy tafsiflay oladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: asoslash, almashtirish, yaqqollashtirish, belgilash, tushuntirish, tarjima qilish, qayta tuzish, yoritib berish, sharhlash, oydinlashtirish.

Qo'llash darajasidagi tafakkurda o'quvchi olgan bilimlaridan faqat an'anaviy emas, noa'naviy holatlarda ham foydalana oladi va ularni to'g'ri qo'llaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: joriy qilish, hisoblab chiqish, namoyish qilish, foydalanish, o'rgatish, aniqlash, amalga oshirish, hisob-kitob qilish, tatbiq qilish, hal etish.

Tahlil darajasidagi tafakkurda o'quvchi yaxlitning qismlarini va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarni ajrata oladi, fikrlash mantiqidagi xatolarni ko'radi, faktlar va oqibatlar orasidagi farqlarni ajratadi, ma'lumotlarning ahamiyatini baholaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: keltirib chiqarish, ajratish, tabaqalashtirish, tasniflash, taxmin qilish, bashorat qilish, yoyish, taqsimlash, tekshirish, guruhlash.

Umumlashtirish arajasidagi tafakkurda o'quvchi ijodiy ish bajaradi, biror tajriba o'tkazish rejasini tuzadi, birnechta sohalaridagi bilimlardan foydalanadi. Ma'lumotni yangilik yaratish uchun ijodiy qayta ishlaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: yangilik yaratish, umumlashtirish, birlashtirish, rejalashtirish, ishlab chiqish, tizimlashtirish, kombinastiyalashtirish, yaratish, tuzish, loyihalash.

Baholash darajasidagi tafakkurda o'quvchi mezonlarni ajrata oladi, ularga rioya qila oladi, mezonlarning xilma-xilligini ko'radi, xulosalarning mavjud ma'lumotlarga mosligini baholaydi, faktlar va baholovchi fikrlar orasidagi farqlarni ajratadi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: tashxislash, isbotlash, o'lchash, nazorat qilish, asoslash, ma'qullash, baholash, tekshirish, solishtirish, qiyoslash.

Interfaol mashg'ulotlar o'ziga xos tashkiliy tuzilishga ega bo'lib, uni tashkil qilish va olib borish bo'yicha faoliyat turlari alohida ajratilgan va har biri bo'yicha alohida vazifalar belgilangan. Bunda

bir mashg'ulot jarayonida mashg'ulotni olib boruvchi bir vaqtda ushbu vazifalarni bajarishi ko'zda tutiladi.

Shu bilan birga bir mashg'ulotni ikki yoki uch pedagog yoki yordamchilar birgalikda olib borishi ham qo'llaniladi. Ular bajaradigan vazifalariga ko'ra quyidagicha nomlanadilar:

1. **Moderator** – ta'lim mazmunini yaratuvchi, modullarini ishlab chiquvchi.
2. **Trener** – o'quvchilarning ko'nikmalarini rivojlantiruvchi mashqlar o'tkazuvchi maxsus tayyorgarlikdan o'tgan mutaxassis.
3. **Tyutor** – masofadan o'qitish dasturlarini yaratuvchisi va bajarilishini ta'minlovchi.
4. **Fasilitator** – darsda ko'makchi, yo'naltiruvchi, jarayonga javob bermaydi, xulosa chiqarmaydi.
5. **Mentor**–ustoz, o'rgatuvchi (yakka va guruhli tartibda).
6. **Kouch**–ta'lim oluvchilarning to'liq o'zlashtirishlari uchun yordam ko'rsatuvchi repetitor, instruktor, trener. Amaliyot davomida amaliy mashg'ulotni olib boradi, ish jarayonini nazorat qiluvchi, kuzatuvchi. (Kouching-imtihonlarga yoki sport bo'yicha tayyorgarlik ko'rish).
7. **Konsultant** – maslahat beruvchi, tushuntiruvchi, qo'shimcha ma'lumot beruvchi.
8. **Lektor** – nazariy ma'lumotlar bilan tanishtiruvchi.
9. **Ekspert** – kuzatish, tahlil, tekshirish, xulosa, tavsiya, taklif, mulohaza bildirish.
10. **Innovator** – yangiliklarni ta'lim mazmuni va mashg'ulotlar jarayoniga joriy qiluvchi.
11. **Menejer** – tashkiliy–pedagogik va iqtisodiy masalalarni hal etuvchi.
12. **Spekter**–kuzatish, tahlil qilish va xulosalarni bayon qilish.
13. **Assistent**–mashg'ulot uchun tayyorlangan vositalarni amalda qo'llashga tayyorlash, mashg'ulot ishtirokchilariga yordam ko'rsatib turish.

- 14. Sekretar**—zarur ma'lumotlarni yozib borish, tegishli hujjatlarni rasmiylashtirish, o'rnatilgan tartibda saqlash.
- 15. Texnolog**—pedagogik texnologiya mutaxassisi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosidagi dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni ta'minlash bilan bog'liq masalalarni hal etib boradi.
- 16. Metodist**—ta'lim-tarbiya metodlari bo'yicha mutaxassis. Dasturlarni ishlab chiqishda va amalga oshirish jarayonida metodik masalalarni hal etib boradi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida ushbu faoliyatlarning hammasini amalga oshirgan shaxs pedagog, o'qituvchi yoki ustoz deb yuritiladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, interfaol ta'lim bir vaqtda bir nechta masalani hal etish imkoniyatini beradi. Bulardan asosiysi o'quvchilarning muloqot olib borish bo'yicha ko'nikma va malakalarini rivojlantiradi, o'quvchilar orasida emotsional aloqalar o'rnatilishiga yordam beradi, ularni jamoa tarkibida ishlashga, o'z o'rtoqlarining fikrini tinglashga o'rgatish orqali tarbiyaviy vazifalarning bajarilishini ta'minlaydi.

Shuningdek ta'lim tizimi samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan tushunchalar, interfaol ta'lim metodlari va texnologiyalari ham milliy ta'lim tizimining barcha bo'g'inlariga kirib kelmoqda. Ularning ba'zi birlariga to'xtalib o'tamiz.

Innovatsiya so'zi inglizcha so'z bo'lib **“Innovatsiya”** yangilik kiritish degan ma'noni bildiradi. Ya'ni tizim ichki tuzilishini o'zgartirish deb ta'riflanadi. Oliy ta'lim tizimida “innovatsion ta'lim” deganda o'quv jarayoniga yangi (foydali) ta'lim jarayonining elementlarini olib kirish tushuniladi. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish bilan birga u yangi bosqichga ya'ni innovatsiya bosqichiga o'ta boshladi. Ta'lim jarayonini yaxshilash, ayniqsa o'quv jarayoni bilan bog'liq ta'lim sifatini belgilovchi holatlarni ko'rsatib o'tadigan bo'lsak ularga quyidagilar kiradi: yuqori saviyada, o'qitishdagi innovatsiyalar va

ilg'or xorijiy tajribalar foydalangan holda yuksak pedagogik mahorat darajada dars berish, dars jarayonida motivatsiyalarni shakllantirgan holda pedagogik kompetentlik asosida, ijodiy yondashib, ta'lim texnologiyalarini qo'llab muammoli ma'ruzalar o'qish, darslarni savol-javob tarzida qiziqarli tashkil qilish, multimedia vositalaridan foydalanish, talabalarda erkin fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, yangi g'oyalarni yaratadigan muammolarni ular ilgari surish, talabchanlik, pedagog-talaba hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish, talabalar bilan individual ishlash, erkin muloqot yuritishga, ilmiy izlanishga jalb qilish zarur.

Modulli o'qitish – o'qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u ta'lim oluvchilarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir. An'anaviy ta'limda o'quv maqsadlari pedagog faoliyati orqali ifodalangan ya'ni bilim berishga yo'naltirilgan bo'lsa, modulli o'qitishda ta'lim oluvchilar faoliyati orqali ifodalanib, kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan bo'ladi. Uning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilar bilan bog'liq:

- fikrlash va amaliy faoliyat orqali tahsil olishda faol ishtirok yetishni rag'batlantirish;

- ikki tomonlama muloqot;
- tahlil qilish orqali ma'lumotni eslab qolish;
- bilim va ko'nikmalarni namoyish etish;
- mazmunni tushunish va hayotga bog'lash.

Ushbu jadvalning tahlili shuni ko'rsatadiki, modulli texnologiyaga asoslangan ta'lim an'anaviy ta'limdan o'qitish usullari va vositalari uni tashkil etish va natijalari bilan sezilarli farq qiladi.

Modulli o'qitish ta'limning quyidagi zamonaviy masalalarini har tomonlama yechish imkoniyatini yaratadi.

- Modul – faoliyatlik asosida o'qitish mazmunini optimallashtirish va tizimlash dasturlarni o'zgaruvchanligi, moslashuvchanligini ta'minlaydi;

- o'qitishni individuallashtirish;

- amaliy faoliyatga o'rgatish va kuzatiladigan xarakterlarni baholash darajasida o'qitish samaradorligini nazorat qilish;
- kasbga qiziqtirish asosida faollashtirish mustaqillik va o'qitish imkoniyatlarini to'la ro'yobga chiqarish imkoniyatini beradi.

Modulli o'qitish samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

- ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasi;
- malakali professor-o'qituvchilar tarkibi darajasi;
- talabalar tayyorgarligi darajasiga;
- kutiladigan natijalar bahosiga;
- didaktik materiallarning ishlab chiqilishiga;
- modullar natijasi va tahliliga.

Modulli o'qitishda o'quv dasturlarini to'la qisqartirilgan va chuqurlashtirilgan tabaqalash orqali bosqichma-bosqich o'qitish imkoniyati yaratiladi. Ya'ni o'qitishni individuallashtirish mumkin bo'ladi. Modulli o'qitishga o'tishdan quyidagi maqsadlar ko'zlanadi:

- o'qitishning uzluksizligini ta'minlash;
- o'qitishni individuallashtirish;
- o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish uchun yetarli sharoit yaratish;
- o'qitishni jadallashtirish;
- fanni samarali o'zlashtirishga erishish.

Modulli o'qitish fanning asosiy masalalari bo'yicha umumlashtirilgan ma'lumotlar beruvchi muammoli va yo'riqli ma'ruzalar o'qilishini taqozo etadi. Ma'ruzalar talabalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga qaratilmog'i lozim. Modul amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari ma'ruzalar bilan birga tuzilishi, ular ma'ruzalar mazmunini o'rganiladigan yangi material bilan to'ldirilishi kerak.

Modulni o'qitishning samaradorligini oshirishga erishish uchun o'qitishning quyidagi usullarini qo'llash mumkin:

- muammoli muloqotlar;
- evristik suhbatlar;

- o'quv o'yinlar;
- loyihalash va yo'naltiruvchi matnlar va hokazo.

O'qitishning modul tizimi mazmunidan uning quyidagi afzalliklari aniqlandi:

- fanlar va fanlar ichidagi modullar orasidagi o'qitish uzluksizligini ta'minlanishi;
- har bir modul ichida va ular orasida o'quv jarayonini barcha turlarining metodik jihatdan asoslangan muvofiqligini o'rnatilishi;
- fanning modulli tuzilish tarkibining moslanuvchanligi;
- talabalar o'zlashtirishi muntazam va samarali nazorat (har qaysi moduldan so'ng) qilinishi;
- talabalarining zudlik bilan qobiliyatiga ko'ra tabaqalanishi (dastlabki modullardan so'ng o'qituvchi ayrim talabalarga fanni individallashtirishni tavsiya yetishi mumkin);
- axborotni "siqib" berish natijasida o'qitishni jadallashtirish auditoriya soatlaridan samarali foydalanish va o'quv vaqti tarkibini ma'ruzaviy amaliy (tajribaviy) mashg'ulotlar individual va mustaqil ishlar uchun ajratilgan soatlarni – optimallashtirish.

Buning natijasida talaba yetarli bilimlarga ko'nikmaga ega bo'ladi.

Modulli metodika asosida o'qitishda faoliyatlik, tizimli kvantlash, qiziqtirish, modullilik, muammolilik, kognitiv vizuallilik, xatoliklarga tayanish tamoyillariga muvofiq ishlab chiqilishi lozim.

O'qituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim tavsifi kreativlikdir.

Kreativlik termini Angliya-Amerika psixologiyasida XX asrning 60-yillarda paydo bo'ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko'nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi.

J. Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko'rsatadi:

- fikrning ravonligi;
- fikrni maqsadga muvofiq yo'llay olishi;

- o'ziga xoslik (originallik);
- qiziquvchanlik;
- farazlar yaratish qobiliyati;
- xayol qila olish, fantastis (fantaziya)

O'qituvchi faoliyatidagi kreativlikning bir necha bosqichlarini belgilash mumkin:

Birinchi bosqichda tayyor metodik tavsiyanomalar tuzukkina ko'chiriladi;

Ikkinchi bosqichda mavjud tizimga ayrim moslamalar (modifikasiyalar), metodik usullar kiritiladi;

Uchinchi bosqichda g'oyani amalga oshirish mazmuni, metodlari, shakli to'la ishlab chiqiladi;

To'rtinchi bosqichda o'qitish va tarbiyalashning o'z betakror konsepsiyasi va metodikasi yaratiladi.

Interfaol o'qitish texnologiyalari

Bunday o'qitishda qo'llaniladigan metodlar sirasiga "keys-stadi", "charxpalak", "aqliy hujum", "kichik guruhlarda ishlash", "ruchka stol ustida", "FSMU texnologiyasi", "Bumerang texnologiyasi", "Ajurli arra", "dumaloq stol metodi", "Galereyani aylanish metodi", "qor bo'ron metodi", "raqamli metodlar", "nima uchun? T-sxemasi texnologiyasi", "insert texnologiyasi", "zig-zag metodi", "zinamazinga metodi", "6x6", "munozara metodi", "tarmoqlar metodi(klaster) va ko'plab metodlarni misol qilib keltirishimiz mumkin.

"Aqliy hujum" metodi

Ijodiy muammolarni yechishga qaratilgan metod. Metodning muallifi – amerikalik olim 1953-yilda Aleks Osborn hisoblanadi. To'g'ridan-to'g'ri aqliy hujum – **brain-storming**. Aqliy hujum – g'oyalarni generatsiya (ishlab chiqish) qilish metodidir. "Aqliy hujum"

metodi biror muammoni yechishda o'quvchilar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to'plab, ular orqali ma'lum bir yechimga kelinadigan eng samarali metoddir. Aqliy hujum metodining yozma va og'zaki shakllari mavjud. Og'zaki shaklida o'qituvchi tomonidan berilgan savolga o'quvchilarning har biri o'z fikrini og'zaki bildiradi. O'quvchilar o'z javoblarini aniq va qisqa tarzda bayon etadilar. Yozma shaklida esa berilgan savolga o'quvchilar o'z javoblarini qog'oz kartochkalarga qisqa va barchaga tushunarli tarzda yozadilar. Ushbu metod to'g'ri va ijobiy qo'llanilganda shaxsni erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga o'rgatadi, g'oyalar bankini yaratish asosida muammolar yechimini topishga yo'naltiradi.

“Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi” metodi

Masalan, “Buddaviylik dini” mavzusi bo'yicha seminar darsi o'tkazilyapti, dastlab o'qituvchi doskaga buddaviylik dini 4 haqiqatini chalkashtirib yozib qo'yadi. So'ngra, talabalardan mazkur tushunchalarni qaysi guruhga kirishiga qarab, ma'no va mazmun xususiyatlariga ko'ra ajratish taklif etiladi. Bu metod yordamida talabalarning fikrlash doirasini kengaytirish mumkin.

Klaster metodi

Ushbu so'zning ma'nosi (klaster-tutam, bog'lam) – axborot xaritasini tuzish yo'li barcha tuzilmaning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish.

Bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi. Klasterni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Yozuv taxtasi yoki katta qog'oz varog'ining o'rtasiga asosiy asosiy so'z yoki 1-2 so'zdan iborat bo'lgan mavzu nomi yoziladi. Birikma

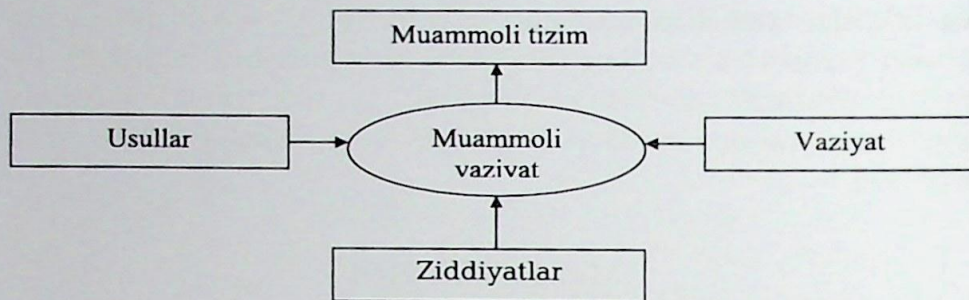
bo'yicha asosiy so'z bilan uning yonida mavzu bilan bog'liq so'z va takliflar kichik doirachalar "yo'ldoshlar" yozib qo'shiladi. Ularni "asosiy" so'z bilan chiziqlar yordamida birlashtiriladi. Bu "yo'ldoshlarda" "kichik yo'ldoshlar" bo'lishi mumkin, yozuv ajratilgan vaqt davomida yoki g'oyalar tugagunicha davom etishi mumkin.

Muammoli metod

Muammoli metodning mohiyati mashg'ulotlar jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish va yechishdan iborat bo'lib uning asosida didaktik ziddiyatlar yotadi. Muammoli ta'lim konsepsiyasining asosiy tushunchalari «muammoli vaziyat» «muammo», «muammoni topish» kabilar hisoblanadi. Chizmadan anglanadiki, muammoli vaziyat bu metodning dastlabki ko'rinishi hisoblanib o'zida subyektning aniq yoki qisman tushunib yetilgan muammoni ifodalaydi, uni bartaraf etish yangi bilimlar usullar va harakat ko'nikmalarini o'zlashtirishni taqozo etadi. Agar o'quvchida qiyinchiliklarni yo'qotish yo'llarini izlab topish uchun boshlang'ich ma'lumotlar bo'lmasa, shubhasiz muammoli vaziyat yechimini u qabul qilmaydi ya'ni muammoning yechimi uning ongida aks etmaydi. Fikrlash muammo mohiyatini tushunib yetilishi, ifodalanishi mavjud bilim va ko'nikmalar majmuasi va izlanish tajribasi asosida muammoli vaziyatni qabul qilish bilanoq boshlanadi. Bu holda muammoli vaziyat muammoga aylanadi. Har bir muammo muammoli vaziyatni o'zida namoyon etadi, biroq barcha muammoli vaziyat muammoga aylanavermaydi.

Ziddiyatlarni bartaraf etish nafaqat ilmiy bilish yo'li shu bilan birga o'quv yo'li hamdir. Bu metodni quyidagi chizma yordamida ifodalash mumkin:

Muammoli o'qitish metodining tuzilmasi

Mazkur metoddan foydalanish jarayonida muammo yechimini topishga yordam beruvchi yo'nalishlar ko'rsatilmaydi va chegaralanmaydi. Bu xususiyat muammoli masalaga xosdir. Muammoda yechimning qandaydir parametrlari ko'rsatilsa, u muammoli masala hisoblanadi. Har qanday muammoli topshiriq ma'lum muammoni demak muammoli vaziyatni ham qamrab oladi. Biroq yuqorida ta'kidlanganidek, barcha muammoli vaziyat muammo bo'la olmaydi. Inson har doim muammoli masalalarni hal etadi. Agar uning oldida muammo paydo bo'lsa, uni muammoli masalaga aylantiradi ya'ni uning yechimi uchun o'zidagi bilimlar tizimiga tayanadi va ma'lum ko'rsatishlarni belgilab oladi. Muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda u boshqa ko'rsatkichlarni qidiradi va shu muammo bo'yicha yangi variantlardagi masalalarni loyihalaydi.

Ta'lim jarayonida muammoli metodni qo'llashda o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

O'qituvchi faoliyatining tuzilmasi	O'quvchi faoliyatining tuzilmasi
- O'quv materialiga oid tafovutlarni taklif etilishi; - muammoli vaziyatlarni tuzish; - muammoning mavjudligini aniqlab berish; - muammoli topshiriqlarni loyihalash	- O'quv materiali mohiyatining anglab yetilishi; - muammoli vaziyat yuzasidan fikrlash; - mavjud bilimlar va tajribani qayta tiklash; - muammoli masalaga o'tkazish; - topshiriqni bajarish

Evristik o'qitish metodi.

Evristik o'qitish metodini qo'llashda o'qituvchi o'quvchilar bilan hamkorlikda hal etilishi zarur bo'lgan masalani aniqlab oladi. O'quvchilar esa mustaqil ravishda taklif etilgan masalani tadqiq etish jarayonida zaruriy bilimlarni o'zlashtirib oladilar va uning yechimi bo'yicha boshqa vaziyatlar bilan taqqoslaydi. O'rnatilgan masalani yechish davomida o'quvchilar ilmiy bilish metodlarini o'zlashtirib tadqiqotchilik faoliyatini olib borish ko'nikmasi tajribasini egallaydilar.

Ta'lim jarayonida tadqiqotchilik o'qitish metodini qo'llashda o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

O'qituvchi faoliyatining tuzilmasi	O'quvchi faoliyatining tuzilmasi
- o'quvchilarga o'quv muammosini taklif etish; - o'quvchilar bilan hamkorlikda tadqiqot masalasini o'rnatish; - o'quvchilarning ilmiy faoliyatini tashkil etish	- o'quv muammolari mohiyatini anglab olish; - tadqiqot muammosini o'qituvchi va o'quvchilar bilan birgalikda o'rnatishda faollik ko'rsatish; - ularni yechish usullarini topish; - tadqiqiy masalalarni yechish usullarini o'zlashtirish

Evristik metodi o'qituvchilardan ijodiy xususiyat kasb etuvchi yuqori darajadagi bilish faoliyatini tashkil eta olish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishni taqozo etadi. Buning natijasida o'quvchilar mustaqil ravishda yangi bilimlarni o'zlashtira oladilar. Ular odatda yuqori sinf o'quvchilarining o'zlashtirish darajalarini hisobga olgan holda ma'lum holatlarda qo'llaniladi. Ushbu metodlardan boshlang'ich sinflarda foydalanish amaliyotchi-o'qituvchilarning fikrlariga ko'ra bir muncha murakkab hisoblanadi. Biroq uzluksiz ta'lim tizimiga

shaxsga yo'naltirilgan ta'limni faol joriy etishga yo'naltirilgan ijtimoiy harakat amalga oshirilayotgan mavjud sharoitda ushbu yo'nalishdagi loyihalarni tayyorlash o'ziga xos dolzarb ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Shunga qaramasdan bu tasnif maktab amaliyotida birmuncha keng tarqalgan va pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan. Shuningdek buyuk didakt I.Y.Lerner asarlari asosida ilmiy tadqiqot ham amalga oshirilgan.

Munozara – ma'ruza

Ushbu metoddan foydalanilganida o'qituvchi ma'ruza qiladi, shuningdek auditoriyaning savollariga javob beradi va o'z navbatida, o'zi ham savollar beradi. Bu metod 10-20 nafar talabalardan iborat guruhlarda yaxshi natija beradi. Biroq, guruh hay'ati kattalashib borgan sayin talabalar tobora kamroq faollik bilan savol berishadi, o'qituvchida esa talabalarning familiyalarini eslab qolish imkoni tobora ko'proq kamayadi. Shunday qilib, o'qituvchi bilan guruh qatnashchilari o'rtasidagi munosabatlar tobora rasmiy bo'lib boraveradi. 70 kishidan ortiq guruhlarda munozara – ma'ruza an'anaviy ma'ruzadan keyinda turadi.

Kichik va o'rtacha guruhlar uchun munozara-ma'ruzalar an'anaviy ma'ruzalarga qaraganda, odatda, afzalroq bo'ladi, chunki ular o'qitishga doir yuqorida aytib o'tilgan hamma yondashuvlarni tatbiq etishga imkon beradi.

“Bilaman – bilishni xohlayman – bilib oldim” (B-B-B).

Matnni interfaol o'qitish – o'zlashtirish usularidan biri bo'lib, jadval ko'rinishida bajariladi va u quyidagicha qo'llaniladi: talabalarga biror mavzu e'lon qilinadi. Bu to'g'rida ular ma'lum bo'lgan axborotlarni jadvalning “bilaman” qismiga, mavzu bo'yicha yana qanday ma'lumotlarni bilishni xohlashsa, ularni jadvalning “bilishni xohlayman” qismiga yozadilar. So'ngra, ularga mavzuga oid matn tarqatiladi. Ular mikroguruhlar tarkibida matnni mustaqil

o'zlashtirib, jadvalning "bilib oldim" qismini to'ldiradilar. Har bir mikrogruph sardori (vakili) tuzilgan jadvallarni taqdim qiladilar. Jadvalning barcha qismlari taqqoslanib, talabalarda mavjud bo'lgan va qo'shimcha o'zlashtirilgan axborotlar taqqoslanib, munozara qilinadi hamda mavzuning o'zlashtirilganligi tahlil qilinadi.

"Keys - stadi"

"Keys - stadi" ilk marotaba Garvard universitetining huquq maktabida 1870-yilda qo'llanilgan edi. 1920-yilda Garvard biznes-maktabi (HBS) o'qituvchilari yuristlarning o'qitish tajribasiga tayanib, iqtisodiy amaliyotdagi aniq vaziyatlarni tahlil etish va muhokama qilishni ta'limning asosiy usuli etib tanlashganidan keyin mazkur o'qitish uslubi keng tatbiq etila boshladi.

Keys-stadi (inglizcha case - to'plam aniq vaziyat stadi -ta'lim) keysda bayon qilingan va ta'lim oluvchilarni muammoni ifodalash hamda uning maqsadga muvofiq tarzdagi yechimi variantlarini izlashga yo'naltiradigan aniq real yoki sun'iy ravishda yaratilgan vaziyatning muammoli-vaziyatli tahlil etilishiga asoslanadigan ta'lim uslubidir.

Keys-stadi - ta'lim axborotlar kommunikatsiya va boshqaruvning qo'yilgan ta'lim maqsadini amalga oshirish va keysda bayon qilingan amaliy muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida bashorat qilinadigan o'quv natijalariga kafolatli yetishishni vositali tarzda ta'minlaydigan bir tartibga keltirilgan optimal usullari va vositalari majmuidan iborat bo'lgan ta'lim texnologiyasidir.

Keysda tavsiflangan aniq vaziyat o'rganishni voqelikka bog'lab qo'yadi: sizga muammoni hal etish bo'yicha vaziyatni tahlil qilish tahminlarni shakllantirish muammolarni aniqlash qo'shimcha ma'lumotni yig'ish taxminlarni aniqlashtirish va aniq qadamlarni loyihalashtirish imkonini beradi.

Kelajakka sayohat texnologiyasi

Bu kelajakda jamiyat rivojlanishi va insoniyat taraqqiyoti uchun yaratiladigan g'oyalar (hatto amalga oshirilishi qiyin bo'lgan) va ularni amalda tadbiq etish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat.

Amalga oshirish bosqichlari:

1. Tayyorlov va rejalashtirish bosqichi.
2. "Konstruktiv va kritik fikrlash" bosqichi.
3. "Fantaziya" bosqichi.
4. "Amalga oshirish" bosqichi.

1. Tayyorlov va rejalashtirish bosqichi:

- Mavzuga oid savol, topshiriq yoki muammoli vaziyatlarni ishlab chiqish;
- Ko'rish, eshitish, qabul qilish va sezishni ta'minlovchi ko'rgazmali materiallardan foydalanish;
- Xarakterli foto materiallarni qo'llash;
- Talabalar guruhlarida ishlash uchun kanselyariya va didaktik vositalarni tayyorlash.

2. "Konstruktiv va kritik fikrlash" bosqichi:

- Berilgan savol yoki topshiriq mazmuniga oid muammo va kamchiliklarni aniqlash;
- Muhokama faqat mavzuga oid bo'lishi lozim;
- Qiziqtiruvchi savollardan foydalanish, masalan "Nimadan qo'rqasan, nima senga xalaqit beradi, qanday muammong bor" v.h.
- Barcha ishtirokchilar fikri muhim;
- Barcha fikrlar ichidan 10 ta eng muhimi tanlab olinadi.

3. "Fantaziya" bosqichi.

- Har bir muammo yechimi bo'yicha bir nechta g'oyalarni ilgari surish;
- Muhokama orqali har bir muammo yechimi bo'yicha eng yaxshi g'oyalarni tanlash;
- G'oya va fikrlarni umumlashtirish va baholash;

- barcha g'oya va fikrlarni ko'rgazmali qilib tasvirlash.
- takliflarni ko'rgazmali aks ettiruvchi taqdimot tayyorlash.

4. Amalga oshirish bosqichi:

- Muammolarni hal qilishga qaratilgan g'oyalarni amalga oshirish imkoniyatlarini aniqlash;
- Asosiy takliflarni shakllantirish;
- Talablar va aniq modellarni aniqlash;
- 5 va 15 yillikda amalga oshiriladigan tadbirlarni aniqlash;
- Umumlashtirilgan loyihani tayyorlash;
- Loyihani amalga oshirish rejasini ishlab chiqish;

Mavzu:

1. "Konstruktiv va kritik fikrlash" bosqichi	2. "Fantaziya" bosqichi.	3. Amalga oshirish bosqichi:	
		5 yilda	15 yilda
1			
2			
3			
4			
5			

Texnologik taraqqiyot bugungi kunda ijtimoiy jarayonlarni kuzatib borishga qodir eng muhim komponentlardan biridir. Pedagogik ta'lim texnologiyasini yaxshilash jamiyat madaniy saviyasini va uning iqtisodiy qudratini shakllantirish shartidir.

O'qitish texnologiyasi ta'limning faoliyatini ta'minlaydi, bilimlarni mehnat jarayoniga tatbiq etishni ta'minlaydi, pedagogning ongliligini qolipga tushiradi, uning jadal harakat qilishiga va hayot yo'liga ta'sir ko'rsatadi. Kasbiy o'qitish texnologiyasi shaxsni intizom, iroda va ixtisoslikka bo'lgan qiziqishni yuzaga keltiradi. Mutaxassisga bo'lgan har tomonlama talabni qanoatlantirishga qaratilgan ta'lim texnologiyalari pedagog va talabaning hamkorligiga

tezlikda moslangan psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirishga yo'naltiradi.

Ilg'or pedagogik texnologiyalar yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlarda o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, mavzuni o'rganishda mavjud manbalardan to'g'ri foydalanishga va erkin mulohaza yuritishga imkoniyat yaratiladi. Shuningdek ularning darsga qiziqishiga imkoniyat yaratiladi. O'qituvchi darsda kuzatuvchi, boshqaruvchi vazifasini bajaradi. U darsga tayyorgarlik jarayonida izlanish, o'rganish, yaratish orqali o'z ustida tinimsiz ishlaydi. Bunday darslarda vaqtdan unumli foydalanish, maqsadga samarali erishish imkoniyati katta. Shu sababli bunday texnologiyalarni o'quv jarayoniga tadbiq etish o'qituvchidan katta tayyorgarlikni talab etadi.

Zamonaviy o'qitish metodlaridan foydalanish o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini, o'z-o'zini o'qitish jarayonini uzviy bog'liq ravishda rivojlantiradi. Mavzu bo'yicha mukammal bilimlarga ega bo'lish imkoniyatini yaratadi va darslarda o'quvchi mustaqil fikrlashni, o'z fikrini erkin bayon qilishni, boshqalarning fikrini eshitishni va xulosa chiqarishni o'rgatadi.

II-BOB. "DINSHUNOSLIK" FANIDAN ELEKTRON O'QUV MODULI ISHLANMASI

2.1. O'quv fani dasturining qisqacha tavsifi. (Sillabus).

Modul / FAN SILLABUS

Qurilish fakulteti

60730800-Yo'l muhandisligi (avtomobil yo'llarini ekspluatatsiyasi)

60730800-Yo'l muhandisligi (avtomobil yo'llarini qurish)

Fan nomi:	Dinshunoslik
Fan turi:	Majburiy
Fan kodi:	DIN1204
Yil:	1
Semestr	2
Ta'lim shakli:	Kunduzgi
Mashg'ulot shakli va semestrga ajratilgan soatlar:	120
Ma'ruza	30
Amaliy mashg'ulotlar	—
Laboratoriya mashg'ulotlari	—
Seminar	30
Kurs loyiha	—
Mustaqil ta'lim	60
Kredit miqdori:	4
Baholash shakli:	Imtihon
Fan tili:	O'zbek
Fan maqsadi (FM)	

FM1	Fanni o'qitishdan maqsad - talaba-yoshlar tafakkurida dinning mazmun-mohiyati, dunyoning diniy manzarasi, diniy va falsafiy qarashlarning o'zaro bog'liqligi, globallashuv va diniy jaryonlari hamda zamonaviy diniy harakatlar, diniy aqidaparastlik, ekstremizm va terrorizmning davlat va jamiyat xavfsizligaga salbiy ta'sirini bilish va unga qarshi kurashishda nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.
------------	--

Fanni o'zlashtirish uchun zarur boshlang'ich bilimlar	
1.	Ma'naviyat asoslari
2.	Tarix
3.	Falsafa
Ta'lim natijalari (TN)	
<i>Bilimlar jihatidan:</i>	
TN1	Dinning mohiyati, jamiyat va shaxs hayotidagi o'rni, dunyoviy va diniy bilimlarning mutanosibligi, din va fanning o'zaro aloqasi, diniy ta'lim va dunyoviy ta'limning maqsadlari haqida tasavvurga ega bo'lishi;
TN2	Dinshunoslik fanini o'rganish orqali turli dinlarning mohiyati, ularning urf-odatlar va e'tiqodlari orasidagi farq va umumiylik, diniy va dunyoviy bilimlarning insonlarning bag'rikengligi va o'zaro hurmatini tarbiyalashdagi roli, jahon dinlari, e'tiqodlari va urf-odatlar an'analari, diniy-axloqiy g'oyalarning tahlili; dinshunoslikning asosiy tushunchalari, funksiyalarini bilishi va ulardan foydalana olishi;
<i>Ko'nikmalar jihatidan</i>	

TN3	Buddaviylik dini va uning g'oyalari; xristianlik dini tarixi va asosiy g'oyalar, katolik, pravoslav dinining asosiy g'oyalari va ulardagi farqlar, protestantizm dinidagi plyuralizm, islom ta'limotiga oid qarashlar: sunniylik, shialik va xorijiylik, ularning yo'nalishi va mohiyati; kalom ilmiga oid g'oyalar va mu'taziliylik maktabi munosabatlari; diniy fundamentalizm, ekstremizm, fanatizmni vujudga keltirgan manbalar va omillarni bilishi va ulardan foydalana olishi ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.
<i>Malakalar jihatidan:</i>	
TN4	Diniy e'tiqodning mohiyatini mahalliy urf-odat, an'analarni tushunish, turli dinga ishonuvchilar va ishonmaydiganlar bilan umumiy murosa qilish, ular bilan muloqot qilish madaniyati; din nomi bilan sun'iy bog'langan ma'naviy tahdidlar, axborot xurujlariga qarshi kurashish malakalarga ega bo'lishi kerak.
Fan mazmuni	
1-semestr	
Mashg'ulot shakli: ma'ruza (M)	
M1	Din ijtimoiy madaniyat hodisa sifatidagi ahamiyati.
M2	Milliy dinlar
M3	Zardushtiylik dini
M4	Buddaviylik dini
M5	Xristianlik dini
M6	Islom dini
M7	Islom dinining aqidaviy yo'nalishlari va maktablari
M8	Markaziy Osiyo tarixida Xanafiya mazxabining o'rni
M9	O'zbekistonda faoliyat yurituvchi diniy tashkilotlar
M10	Zamonaviy diniy harakatlar va sektalar
M11	Kiber makonda diniy e'tiqod targ'ibotining ijtimoiy xavfi
M12	Missionerlik va prozelitizmning siyosiy-ijtimoiy xavfi

M13	Diniy fundamentalizm, radikalizm va terrorizmning tarixi va yo'nalishlari
M14	Dunyo hamjamiyatining ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash tajribasi
M15	Duyoviy bilimlar va diniy e'tiqod birligiga erishishning ahamiyati
1-semestr bo'yicha jami: 30 soat	
Mashg'ulot shakli: seminar (S)	
1-semestr	
S1	Dinshunoslik fanining predmeti va funksiyalari
S2	Dinshunoslik metodologiyasi va dinlarning tasnifi
S3	Din psixologiyasi ijtimoiy ahamiyati
S4	Milliy dinlarning ijtimoiy taraqqiyot va shaxs e'tiqodini ta'minlashdagi roli
S5	Buddaviylik va xristianlik dinning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri
S6	Islom tafakkuri va madaniyatining shakllanish bosqichlari.
S7	Qur'on, hadis, fiqh, aqida ilmlarining shakllanish tarixi
S8	Islom huquqi va manbalari
S9	Tasavvuf va hozirgi zamon
S10	Islom inson ma'naviy madaniyatini tarbiyalash omillari haqida
S11	O'zbekistonda diniy tashkilotlar va konfessiyalar faoliyati dinamikasi
S12	Missionerlik va prozelitizmning diniy etiqodni tanlashga salbiy ta'siri.
S13	Diniy fundamentalizm, radikalizm va terrorizm xavfsizlikka tahdid
S14	Xalqaro tashkilotlarning terrorizmga qarshi kurashining ahamiyati
S15	Diniy plyuralizm, diniy tolerantlik, bag'rikenglikning jamiyat hayotidagi o'rni
1-semestr bo'yicha jami: 60 soat	
Mustaqil ta'lim (MT)	
1.	Din, dinshunoslik, din falsafasi, teologiya, teosofiya, xudojo'ylik, diniy e'tiqod, aqida, ilohiyot tushunchalarining mohiyati.

2.	Dinshunoslikning fan sifatida shakllanishi, predmeti, funksiyalari, kategoriyalari	2
3.	Dinlarni tadqiq etish metodologiyasi: tipologik, qiyosiy, tarkibiy-funksional, genetik tahlil. Qiyosiy dinshunoslikning metodlari.	2
4.	Yahudiylik ta'limoti, an'ana va marosimlari.	2
5.	Konfutsiylik ta'limotida ijtimoiy-axloqiy masalalar.	2
6.	Zardushtiylikning teologik tizimi va diniy marosimlari.	2
7.	Zardushtiylikda tabiatning ulug'lanishi.	2
8.	Zardushtiylikning diniy iyerarxiyasi.	2
9.	Buddaviylik dinining paydo bo'lish tarixi, asosiy ta'limotlari, oqimlari va manbalari.	2
10.	O'zbekistonda buddaviylik dinining tarixiy ildizlari (Qoratepa, Fayoztepa, Dalvarzintepa) va hozirgi zamon.	2
11.	Xristianlikning paydo bo'lishi, aqidalari, asosiy yo'nalishlari, ta'limotlari va manbalari.	2
12.	Islom dinining paydo bo'lishidagi ijtimoiy-siyosiy va madaniy sharoitlar.	2
13.	Roshid xalifalar hukmronligi davridagi islohotlarning mohiyati. Ummaviylar va abbosiylar hukmronligi davrida dinga munosabat	2
14.	Movarounnahrda islom dinining tarqalishi va madrasa ta'limi shakllanishining ijtimoiy madaniy hayotga ta'siri.	2
15.	Esxatologiyaaning mohiyati: qiyomat va oxirat dunyosi.	2
16.	Islom oqimlari va yo'nalishlarining paydo bo'lishi sabablari, e'tiqodidagi bo'linishlarning sabablari va oqibatlari.	2
17.	Hanafiy mazhabi rivojida Markaziy Osiyo faqihlarining roli va hissasi.	2
18.	Tasavvuf tushunchasi va uning mohiyati. Tasavvufning kelib chiqishi, mazmuni va rivoji.	2

19.	Konfessiya tushunchasining mohiyati va O'zbekistonda faoliyat yurituvchi diniy konfessiyalarning tasnifi.	2
20.	Diniy tashkilotlarning zamonaviy dunyoviy me'yorlarga moslashuvining ahamiyati.	2
21.	Vijdon va e'tiqod erkinligining ta'rifi.	2
22.	Islom va boshqa diniy aqidalar sinkretlashuvi natijasida shakllangan diniy ta'limotlar tarixi.	2
23.	Kiber makon, kiber terrorizm, kiber zo'ravonlik (cyberbullying) tushunchalarining mohiyati.	2
24.	Ijtimoiy tarmoqlarda diniy axborot ist'emoli madaniyatini tarbiyalashning zarurati.	2
25.	Missionerlik targ'ibotida uslub va vositalarning zamonaviylashuvi: kiber makonda mafkuraviy tahdidlar.	2
26.	Diniy aqidaparastlik (fanatizm), ekstremizm paydo bo'lishi-ning ijtimoiy-tarixiy zaminlari va rivojlanishi.	2
27.	Diniy aqidaparastlik (fanatizm), ekstremizm paydo bo'lishi-ning ijtimoiy-tarixiy zaminlari va rivojlanishi	2
28.	O'zbekiston davlat siyosatida radikal oqimlarga qarshi ku-rashning yo'nalishlari	2
29.	O'zbekistonning terrorizmga qarshi kurash tajribasi	2
30.	O'zbekiston yoshlarining diniy manbalardagi axloqiy tarbiya-ga oid g'oyalarni o'rganishning ahamiyati	2

Asosiy adabiyotlar

1.	Muratov D., Alimova M., Karimov J. Dinshunoslik, darslik. – Toshkent, «Navro'z» nashriyoti, 2019. – 264 b.
2.	Raximdjano'v D., Ernazarov O. Dinshunoslikka kirish. O'quv qo'llanma. – T.: «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. – 304 b.
3.	Isoqjonov R. Qiyosiy dinshunoslik. O'quv qo'llanma. – T.: OOO «Complex print», 2020. – 198 b.
4.	Kamilov D. Dinshunoslik. O'quv qo'llanma. – T.: Lesson Press, 2021. – 128

5.	Shermuxamedova N.A. Diniy fanatizm fenomeni // Inson falsafasi. – T.: Noshir, 2016. B.314-499.
Qo'shimcha adabiyotlar	
1.	Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston., 2017.
2.	Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3.	Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4.	Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. Toshkent: O'zbekiston, 2019.
5.	Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon. Toshkent: O'zbekiston, 2019.
6	6. K. S.Guttenplan. J.Hornsby. C. Janavay. Reading philosophy. Blackwell Publishers Ltd. UK. 2003. R – 341.
7	A.Azami. Vvedenie v xadisovedenie. Kazan: 2011
8	A.Fitrat. Tanlangan asarlar –Toshkent: Ma'naviyat, 2010 -301 b
9	Abu Xomid G'azzoliy Kimei saodat//Ikki dune saodatiga eltuvchi bilim
10	Rumiy J. Masnaviy. 40 rivoyatga sharx. -Toshkent: Navruz, 2019
11	Abu Xomid G'azzoliy Kimei saodat//Ikki dune saodatiga eltuvchi bilim. - Samarkand: Imom Buxoriy xalkaro markazi, 2019
12	Islomov Z., Haydarov I. Xristianlik: ibodatxona, ibodat va marosimlari. – Toshkent: Qaqnus nashriyoti, 2020.
13	G'oyibnazarov Sh. Islom terrorizmga qarshi. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2021.
14	David L. McMahan. The Making of Buddhist Modernism. – Oxfordshire: "Oxford University Press", 2008.
15	Todd M. Johnson. Religious Adherents of the World by Continent and Region // Religions of the World: A Comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices / J. Gordon Melton, Martin Baumann. – Oxford, England: "ABC CLIO", 2010.

Talabalarining bilim, ko'nikma va malakalari quyidagi tizim bo'yicha baholanadi.

Ballarning raqamli ekvivalenti	Reyting tizimi bo'yicha baholash	An'anaviy tizim bo'yicha baholash
5,0	90-100	a'lo
4	70-89.9	yaxshi
3	60-69.9	qoniqarli
2,0	0-59.9	qoniqarsiz

Talabaning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichini nazorat qilishda quyidagi mezonlar tavsiya etiladi:

a) 5 baho olish uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fanning mohiyati va mazmunini to'liq yoritga olsa;
- fandagi mavzularni bayon qilishda ilmiylik va mantiqiylik saqlanib, ilmiy xatolik va chalkashliklarga yo'l qo'ymas;
- fan bo'yicha mavzu materiallarining nazariy yoki amaliy ahamiyati haqida aniq tasavvurga ega bo'lsa;
- fan doirasida mustaqil erkin fikrlash qobiliyatini namoyon etga olsa;
- berilgan savollarga aniq va lo'nda javob bera olsa;
- konspektga puxta tayyorlangan bo'lsa;
- mustaqil topshiriqlarni to'liq va aniq bajargan bo'lsa;
- fanga tegishli qonunlar va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarni to'liq o'zlashtirgan bo'lsa;
- fanga tegishli mavzulardan biri bo'yicha ilmiy maqola chop ettirgan bo'lsa;
- tarixiy jarayonlarni sharxlay bilsa;

b) 4 baho olish uchun talabani bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fanning mohiyati va mazmunini tushungan, fandagi mavzularni bayon qilishda ilmiy va mantiqiy chalkashliklarga yo'l qo'ymasa;
- fanning mazmunini amaliy ahamiyatini tushingan bo'lsa;
- fan bo'yicha berilgan vazifa va topshiriqlarni o'quv dasturi doirida bajarsa;
- fan bo'yicha berilgan savollarga to'g'ri javob bera olsa;
- fan bo'yicha konspektini puxta shakllantirgan bo'lsa;
- fan bo'yicha mustaqil topshiriqlarni to'liq bajargan bo'lsa;
- fanga tegishli qonunlar va boshqa me'yoriy xujjatlarni o'zlashtirgan bo'lsa.

d) 3 baho olish uchun talabani bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fan haqida umumiy tushunchaga ega bo'lsa;
- fandagi mavzularni tor doirada yoritib, bayon qilishda ayrim chalkashliklarga yo'l qo'yilmasa;
- bayon qilish ravon bo'lmasa;
- fan bo'yicha savollarga mujmal va chalkash javoblar olinsa;
- fan bo'yicha matn puxta shakllantirilmagan bo'lsa.

e) quyidagi hollarda talabani bilim darajasi qoniqarsiz 2 baho bilan baholanishi mumkin:

- fan bo'yicha mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rilmagan bo'lsa;
- fan bo'yicha mashg'ulotlarga doir hech qanday tasavvurga ega bo'lmasa;
- fan bo'yicha matnlarni boshqalardan ko'chirib olganligi sezilib tursa;
- fan bo'yicha matnda jiddiy xato va chalkashliklarga yo'l qo'yilgan bo'lsa;
- fanga doir berilgan savollarga javob olinmasa;
- fanni bilmasa.

Muallif:	M.Majidov - Termiz muhandislik-texnologiya instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini professor-o'qituvchisi (Phd)
E-mail:	Mazhitov1981@inbox.ru
Tashkilot:	Termiz muhandislik-texnologiya instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini
Taqrizchi:	T.Xoliyarov - Termiz muhandislik-texnologiya instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri v.v.b., Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) U.Mustafoev - Termiz davlat universiteti falsafa fanlari nomzodi.

Fan o'qituvchisi to'g'risida ma'lumot

Mazkur Sillabus institut Kengashining 2023-yil 29-avgustdagi 1-sonli yig'ilish bayoni bilan tasdiqlangan.

Mazkur Sillabus Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini kafedrasining 2023-yil 26-avgustdagi 1-sonli yig'ilish bayoni bilan ma'qullangan.

Mazkur Sillabus Qurilish fakultetining 2023-yil 28-avgustdagi 1-sonli yig'ilish bayoni bilan ma'qullangan.

2.2. "Buddaviylik dini" mavzusidan ma'ruza matni.

Ma'ruza mashg'ulotlarining texnologik modeli

<i>Talabalar soni:</i>	<i>Vaqt:</i> 2 soat
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Ma'ruza

<i>Ma'ruza rejasi</i>	1. Buddaviylik (Buddizm)ning kelib chiqishi va asoschisi 2. Muqaddas matnlari va ta'limoti 3. Buddaviylik oqimlari va Markaziy Osiyoda buddaviylik
<i>Mashg'ulotning maqsadi: Buddaviylik dinining kelib chiqishi, asoschisi, muqaddas manbasida ilgari surilgan haqiqatlar va ular bilan bog'liq falsafiy g'oyalar, bu dinning paydo bo'lishidagi tarixiy jarayonlar haqida talabalarga atroflicha ma'lumot berish.</i>	
<i>Pedagogik vazifalar</i>	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i>
Buddaviylik dini ta'limot va ijtimoiy hodisa sifatida	Talabalar buddaviylik dinining mazmuni va mohiyatini to'la bilim oladilar.
Muqaddas manbalari va ta'limotining nazariy xususiyatlariga va o'rniga e'tibor qaratadi.	Talabalar Muqaddas matnlari, ulardagi ma'naviy-axloqiy ta'limot tamoyillarining asoslarini bilib oladilar.
Buddaviylikning jahon diniga aylanishining ilmiy asoslari, oqimlarga bo'linib ketishi oqibatlar, Markaziy Osiyoda buddaviylik, uning o'lkada diniy bag'rikenglik mustahkamlanishidagi o'rniga e'tibor qaratiladi va tahlili beriladi.	Talabalar Buddaviylikning jahon diniga aylanishining ilmiy asoslari, oqimlarga bo'linib ketishi oqibatlar, Markaziy Osiyoda buddaviylik, uning o'lkada diniy bag'rikenglik mustahkamlanishidagi o'rniga e'tibor qaratiladi va tahlili beriladi.
<i>O'qitish usullari va texnika</i>	Ma'ruza, "Blits so'rov" "Venn diagrammasi" munozara, muammoli vaziyatlar usuli.
<i>O'qitish vositalari</i>	Ma'ruzalar matni, tarqatma materiallar, slaydlar, prorektor.
<i>O'qitish shakllari</i>	Jamoa, to'g'ridan-to'g'ri va guruhlarda ishlash.
<i>O'qitish shart-sharoiti</i>	Texnik vositalar bilan ta'minlangan auditoriya.

Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat, test nazorati, savol-javob, o'z-o'zini nazorat qilish, reyting tizimi asosida baholash.
------------------------	--

Ma'ruza mashg'ulotining texnologik kartasi

Bosqichlar, Vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. Kirish (10 min.)	1.1. Mavzu, uning maqsadi, rejasi va o'quv mashg'ulotidan kutilayotgan natijalarni bayon qiladi. 1.2. Insert jadvalni tuzish qoidalari bilan tanishtiradi.	1.1. Yozib olishadi. 1.2. Jadvalni daftariga chizib olishadi.
2-bosqich. Asosiy (50 min.)	2.1. Talabalar e'tiborini jalb etish va bilim darajalarni aniqlash uchun jadvalni to'ldirish so'raladi, tezkor savol o'tkaziladi.: 2.2. O'qituvchi vizual materialdan foydalanib, ma'ruzani bayon etadi T-sxema asosida "Buddaviylik axloq qoidalari" va "Islom ma'naviyati" tushunchalarini matndagi ma'lumotlar asosida taqqoslashga taklif etadi. 2.3. Konseptual jadvalning uchinchi qatorni to'ldirishni taklif qiladi.	2.1 Vertikal bo'yicha jadvalning birinchi va ikkinchi qatorlari to'ldiriladi. Javob berishadi. 2.2. Tinglaydilar, savol-javoblarda ishtirok etadilar, muhim chizma va sxemalarni, ta'rif larni daftarlariga yozib olishadi. 2.3. Jadvalni to'ldirishadi va boshqalar bilan solishtiradi.

3-bosqich. Yakuniy (20 min.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi va talabalarining e'tiborini asosiy masalalarga qaratish uchun "ha-yo'q" texnikasini qo'llaydi. (7-8 ilova)3.2. Mustaqil ish uchun topshirik beradi: klaster tuzish".	3.1. Eshitadi, savollarga javob beradi 3.2 klaster tuzish topshirig'ini yozib olishadi
---	--	---

BUDDAVIYLIK DINI

Reja:

1. Buddaviylik (Buddizm)ning kelib chiqishi va asoschisi
2. Muqaddas matnlari va ta'limoti
3. Buddaviylik oqimlari va Markaziy Osiyoda buddaviylik

Tayanch tushunchalar:

Budda, to'rt oliy haqiqat, najotning oliyjanob sakkiz yo'li, "Tipitaka", "Pancha shila", "mahayana", "xinayana", "vajrayana", lamaizm, "botthisatva", "sansara", "nirvana", axloq, donolik, mediatatsiya.

Mavzu o'quv maqsadi:

Buddaviylik dinining kelib chiqishi, asoschisi, muqaddas manbasida ilgari surilgan haqiqatlar va ular bilan bog'liq falsafiy g'oyalar, bu dinning paydo bo'lishidagi tarixiy jarayonlar haqida talabalarga atroflicha ma'lumot berish

1-savol bayoni: Buddaviylik (Buddizm)ning kelib chiqishi va asoschisi. Diniy-falsafiy ta'limot sifatida vujudga kelgan buddaviylik bugungi kunda e'tiqod qiluvchilar soniga ko'ra, xristianlik, islom dinidan keyingi o'rinda turadigan jahon dinlaridan biri hisoblanadi.

Buddaviylik milodning I asrida Xitoyga tarqalgan bo'lsa, IV asrda Koreyaga, VI asrda Yaponiyaga, VII asrda Tibetga yoyildi. Shunday bo'lsa-da, XII-XVI asrlarda Mo'g'ulistonga, XVI-XVII

asrlarda Buryatiya va Tuvaga, XIX–XX asrlarda Amerika va Yevropa qit'asiga kirib bordi. XII–XIII asrlarda Hindistonning Shimoliy hududida Boburiylar sulolasi hukmronligi o'rnatilishi va islomning tarqalishi, qolgan hududlarda hinduiylik dinining to'la qaror topishi natijasida buddaviylik o'zi paydo bo'lgan vatani Hindistondan siqib chiqarilganini alohida qayd etish lozim.

Buddaviylik miloddan avvalgi VI–V asrlarda Shimoliy Hindistonda vujudga keldi. Bu davrga kelib ko'p xudolikka asoslangan vedachilik, braxmanlik, jaynizm yangi ijtimoiy sharoitga javob bera olmay qolgan edi. Buddaning bo'ysunish va itoatkorlik, azob–uqubatlardan qutulishning asosiy yo'li, aql farmoniga bo'ysunish orqali inson oliy saodatga erishishi mumkinligi haqidagi g'oyalari o'sha davr ijtimoiy–siyosiy va ma'naviy hayotini yorqin aks ettirar edi.

Buddaviylikning asoschisi Siddhartha (sanskritcha “ezguliklar keltiruvchi”) Gautama Shak'yamuni (mil. av. 567–488 y.) real tarixiy shaxs bo'lib, Hindiston va Nepal chegarasidagi Kapilavasta viloyatining Shak'ya qabilasi hukmdori oilasida tug'ilgan. Manbalarda uning ot minish, ov qilish, yugurish, kurash, she'r o'qish, husnixat va boshqa sohalarda mahoratli bo'lgani, bilimlarni oson o'zlashtirgani uchun donishmandlar unga saboq berishga o'jiz qolganlari qayd etiladi.

Azob–uqubat, kasallik, qarilik va o'lim haqidagi haqiqatlardan ogoh bo'lgan Siddhartha umrini inson boshiga tushadigan azob–uqubatlardan sabablarini o'rganish va insoniyatni ulardan xalos qilish uchun bag'ishlashga qaror qilib, 29 yoshida oilasini tark etadi va sayyor darveshlarga qo'shiladi. Olti yil davomida Ganga daryosi qirg'oqlarida rohiblar orasida zohidona hayot kechiradi. Siddhartha bu yo'l uni o'z oldiga qo'ygan maqsad, ya'ni insoniyatni azob–uqubattan qutqarish sari olib bormasligi, tana faolligini so'ndirish haqiqat yo'li emasligiga amin bo'lgach, rohiblar jamoasidan ajraladi.

Rivoyat qilinishicha, Siddhartha 35 yoshida mediatatsiya (lotincha – fikrlash, o'ylash, diqqatni bir joyga to'plab, ongini oliy haqiqatga erishish g'oyasiga qaratish) uchun bir daraxtning ostida dam olib o'tiradi va haqiqatni topmaguncha u yerdan turmaslikka

qaror qiladi. Bu o'tirishning 49 kuni uning qalbidan "Sen haqiqatni topding" degan sado keladi. Uning ko'z oldida butun borliq namoyon bo'ladi. U hech bir joyda osudalik yo'qligini, hamma joyda shoshilish, intilish, harakatni ko'radi. Hayot nihoyasiz uzoqlikni ko'zlab o'tib ketayotgani, yashash, mavjud bo'lish umidi barchaning tinchini buzib, halok qilayotgani va yana qayta yaratayotganini anglab yetadi. Siddhartha maqsadiga erishib, koinotning barcha sir-asroridan voqif bo'lgach, "Budda" (sanskritcha – xotirjam, nurlangan, oliy haqiqatga erishgan)ga aylangan, deb e'tirof etiladi. Shundan kelib chiqib, Buddha soyasida dam olgan daraxt "boddxa" (sanskritcha – nurlangan daraxt) deb ataladi. Buddha umrining so'nggi kunlarigacha Hindistonning turli joylarida bo'lib, o'z ta'limotini kishilarga yetkazishga harakat qildi va 80 yoshida dunyodan o'tadi. Buddaning jasadı kuydirilib, xoki sakkiz buddaviy jamoaga yuborildi. Uning hoki dafn etilgan joylarda ibodatxona ("stupa" – sanskritcha qabrlar qo'rg'oniga ko'tarilishdagi inshoot turi, murda saqlanadigan joy)lar barpo etildi.

Buddaning hayoti bilan bog'liq ko'plab voqealarga afsonaviy tus berilgan. Xususan, rivoyatlardan birida keltirilishicha, Buddha 84 marta ruhoni, 58 marta shoh, 24 marta rohib, 13 marta savdogar, 18 marta maymun, 12 marta tovuq, 8 marta g'oz, 6 marta fil, shuningdek, baliq, qurbaqa, kalamush, quyon qiyofalarida 550 marta qayta tug'ilgan. So'nggi marta xudolar uni insoniyatni to'g'ri yo'lga boshlashi uchun inson qiyofasida yaratganlar.

Hind podsholari Magadxi Bimbisare va Ajatashatruning buddaviylikni qabul qilishi, keyinchalik imperator Ashoka va Kanishkaning qo'llab-quvvatlashi natijasida buddaviylik davlat dini darajasiga ko'tarildi. Buddaviy rohiblar jamoasi – "sangha" shakllandi.

Ma'lumki, braxmanlik va hinduiylikda kishilar "kasta"larga bo'linib, odamlar "past" va "oliy" tabaqaga ajratilgan. Bundan farqli ravishda Buddha "inson kim bo'lishidan qat'i nazar, tug'ilishda teng huquqlidir, biri ikkinchisidan ortiq emas", degan g'oyani ilgari surdi.

Buddaning shogirdlari Yer yuzida birinchi rohiblar, keyinchalik rohibalar jamoasi – "sangha"ni (bungacha ayollar ibodatxonaga jalb

etilmagan) tashkil etdilar. Imperator Ashoka davrida "Txeri-gatxa" (sanskritcha – "Rohibalar qo'shig'i") nomli tartib-qoidalar va axloqiy me'yorlar kitobi yozilishi esa bu jarayonni yanada mustahkamladi.

Umuminsoniy g'oyalarning targ'ib etilishi hamda har bir millatning Budda ta'limotini o'z tilida o'qib-o'rganishi mumkinligi buddaviylikning turli hududlarga tarqalishiga zamin yaratgan. Milodning birinchi asrlarida buddaviylik butunlay boshqacha tus oladi. Budda ilohiylashtirilib, xudo darajasiga ko'tariladi va unga sig'iniladi.

Budda bilim orqali azob-uqubatlardan qutulish mumkinligini uqtirgan. Buddaviy donishmandlar fikricha, har bir inson juda ko'p ezgu va yaxshi ishlar qilish orqali Buddaga aylanishi mumkin.

2-savol bayoni: Muqaddas matnlari va ta'limoti. Budda har bir hikmat va o'gitni shogirdlari qalbiga joy etish va aytgan so'zlarining ma'nosini anglashga o'rgatish maqsadida o'z pand-nasihatlarini yozib olishlariga yo'l qo'ymagan. Shunga ko'ra, Buddaning ta'limoti bir necha asr davomida og'izdan-og'izga o'tib, shogirdlari tilidan bayon etib kelingan.

Buddaviylik qoidalari va axloqiy tamoyillarini o'zida mujassam etgan va bugungi kunda din izdoshlari tomonidan muqaddas, deb e'tirof etiladigan "Tipitaka" (yoki "Tripitaka", sanskritcha – "Uch savat donolik") milodning boshlarida kitob shakliga keltirilgan. Hozirda "Tipitaka"ning ilk qo'lyozma nusxasi Shri Lanka (Seylon) da saqlanadi. "Tipitaka" uchta katta bo'limdan iborat.

Birinchi bo'lim – "Vinaya-pitaka" (sanskritcha – "Axloqiy me'yorlar kitobi") buddaviylar jamoasi "sangha" tarkibiga kirish tartibi, rohiblarning xulq-atvori hamda diniy ko'rsatmalarga rioya qilish qonun-qoidalari va unga amal qilinmagan taqdirda beriladigan jazolar tavsifini o'z ichiga oladi.

Ikkinchi bo'lim – "Sutta-pitaka" (sanskritcha – "Duolar kitobi") hajm jihatdan savatlarning eng kattasi hisoblanadi. Unda asosan "to'rt asl haqiqat" haqida so'z yuritiladi. Budda ta'limoti shogirdlari tilidan masal, suhbat, nasihat, afsona, hikmatli so'z, dostonlar shaklida bayon

etilgan. Shuningdek, ushbu bo'limda Budda jamoasi ("sangha")ning tuzilishi va uning shogirdlariga oid ma'lumotlar ham keltiriladi.

Uchinchi bo'lim – "Abhidharma-pitaka" (sanskritcha – "Diniy-falsafiy masalalar kitobi")da diniy ta'limotning asosiy qoidalari ifodalanib, buddaviylik amaliyotining falsafiy mazmun-mohiyati ochib berilgan. Matn yozilish uslubi va tili murakkabligi uchun buddaviy rohiblar ularni faqat ustozlaridan ta'lim olish yo'li bilan o'zlashtirganlar.

"Tipitaka" matnlariga vaqt o'tishi bilan o'zgartish, tuzatish va qo'shimchalar kiritilgan. Bunday o'zgarishlar buddaviylikda o'ziga xos yo'nalishlar paydo bo'lishiga zamin yaratgan.

"Tipitaka"ning ilk matni sanskrit tilida yozilgan bo'lsa ham, vaqt o'tib asl matnlar yo'qolib ketgani uchun faqat tibet, xitoy va yapon tillariga tarjima qilingan namunalari saqlanib qolgan. Mazmunan "veda" (sanskritcha – muqaddas bilim) va brahmanlik falsafiy qarashlaridan xoli bo'lgan buddaviylik manbalari, o'zining ommabop uslubdagi talqini bilan oddiy xalqqa tushunarli bo'lgan. Masalan, "mahayana" aynan shu xususiyati tufayli buddaviylikni Janubiy va Janubiy Sharqiy Osiyoga yoyilishini ta'minlay olgan. Milodning birinchi asridan boshlab buddaviylik Xitoy, Koreya, Yaponiya, Shri Lanka, Birma, Tailand, Vyetnam, Kambodja, Laos sarhadlarigacha yetib borgan. Buddaning 84 mingta nasihati 108 jildidan iborat "Kangyur"da, uning talqin va tafsiri 225 jildidan iborat "Tengyur"da aks etgan. Shuningdek, Buddaning hayotiga bag'ishlangan va milodning II asrida yozilgan "Maxavosu", milodning II–III asrlarida yozilgan "Lalitavistara ("Buddaning hayoti")", buddaviy faylasuf Ashvagxosha tomonidan milodning I–II asrlarida yaratilgan "Buddxacharita", milodning I asrida yozilgan "Abnixishkramansutra" va "Nidanakatxa", "Dhammapada" ("Dharma yo'li", "Buddaning fikr–g'oyalari") kabi asarlar buddaviylikning muhim manbalaridan hisoblanadi.

Buddaviylik qadimiy hind diniy-falsafiy ta'limotlari ta'sirida shakllanganini alohida qayd etish lozim.

Buddaviylikda o'sha davrda ham ustuvor bo'lgan kasta tizimi va unda ruhoniylarning boshqalardan ustunligi haqidagi qarashlar va amaliyot ham inkor qilingan. Bular Buddaning "O'zingga ozor yetmasin desang, o'zgalarga ozor berma, boshqalarga ozor bersang, o'zing ham ozor chekasan. Hirsu havas barcha baxtsizliklarning sababchisidir. Vaqt o'tishi bilan hamma narsa o'zgaradi, shuning uchun, hech narsaga ortiqcha ko'ngil bog'lama, ko'ngilni toza tut, haqiqat va boqiy saodat izla. Yomonlik qilma, gunohdan saqlan. Hamisha yaxshilik qil. Boshqalarni sevsang, o'zing ham, boshqalar ham baxtli bo'lishadi. O'zgalarning aytganlarini rad etma va qoralama, o'zni baxtli qilish uchun o'zgalarni baxtsiz qilish insofdan emas", degan so'zlarida teran aks etgan.

Buddaviylik ta'limotining o'ziga xos jihatlar barcha jonli narsalarga muhabbat bilan qarashning targ'ib etilishida, aql ko'rsatmalariga qat'iy bo'ysunish va hissiyotga berilmaslikda ham aks etgan.

Buddaviylikda olamlar va ularga xos xususiyatlar haqidagi qarashlar muhim o'rin egallaydi. Buddha ta'limotiga ko'ra, olam uch bosqichli bo'lib, uning birinchisi – eng yuqori mutlaq osoyishtalik hukm suradigan "nirvana" (sanskritcha – so'lish, o'chish) olamidir. Unda inson barcha tashvishlardan xalos bo'ladi, hech bir istak–xohish, ehtirolarga o'rin qolmaydi. "Nirvana"da ruh – "sansara" (sanskritcha – kezish, ko'chib yurish, o'zgarish) kishanlaridan to'la ozod bo'lib, oliy maqomga erishadi. Donishmandlar "nirvana"ni inson bilimlari doirasidagi sabab–oqibat "dharma" (sanskritcha – qonun, burch, haqiqat, narsa, holat) oqimi to'xtab, ruhning nomunosib va ezgu bo'lmagan amallardan xoli bo'lgan holati, deb izohlaydilar.

Ikkinchi olam – "rupaloka" (sanskritcha – jannat) "boddhisattvalar" (sanskritcha – mohiyati bilim bo'lgan inson) istiqomat qiladigan joy hisoblanadi. Unda jannatning yaratuvchisi, Buddaning biri – Amitabha hukmronlik qiladi. Bu yerda savob ishlari tufayli ruhi gunohdan ozod bo'lgan va "nirvana"ga ko'tarilish huquqiga ega bo'lgan insonlar yashaydi.

Uchinchi olam – “kamaloka” (sanskritcha – do‘zax) eng quyi olamdır. Bu yerda odamlar va hayvonlar yashaydi. Olamning bu qismida ruh qafasda yashaydi. Ruh ozod bo‘lishi va yuqori olamga ko‘tarilishi uchun inson savobli ishlar qilishi lozim bo‘ladi. Chunki jon qafasdan qutulishga va yuqori olamda yashashga intilsa ham, gunohlari tufayli ko‘tarila olmaydi. Buddaga e‘tiqod tufayli insonning joni bir necha marta tug‘ilishdan keyin jannatga va undan keyin “nirvana”ga ko‘tarilishi mumkin. Yovuz insonning ruhi quyi olamda azoblanaveradi va yuqori olamga ko‘tarila olmaydi. Inson qancha yovuz bo‘lsa, uning ruhi qayta tug‘ilishida yana quyi olamga tushadi, ya‘ni buddaviylik ta‘limotiga ko‘ra, o‘lim insonni hayot azob–uqubatlaridan xalos eta olmaydi.

“Nirvana”ga o‘tish har bir kishining irodasiga bog‘liq bo‘lib, buddaviylikka astoydil e‘tiqod qilganlar ikkinchi olamga ko‘tarilishlari, gunohkor kishilarning jonlari qafas ichida qolishi, nafsga berilganlar do‘zaxga tushishlari mumkin.

“Sansara”ning og‘ir azob–uqubatlaridan qayta tug‘ilishlardan so‘ng “arxat” (sanskritcha – haqiqatni anglash, qalb ko‘zining ochilishi, tushunish va sukut saqlash) holatiga erishgan kishilargina xalos bo‘lishi mumkin. Kishilar qayta tug‘ilishi natijasida turli mavjudot qiyofasi (o‘simlik, hayvon, inson)da namoyon bo‘lishi mumkin. Chunki buddaviylikka ko‘ra, inson o‘limidan keyin ham qayta tug‘iladi. “Sansara”ni yengib o‘tganlar “arxat” holatiga erishib, bu dunyo qiyinchiliklaridan xolos bo‘ladilar. “Arxat”ga erishish va undan “nirvana”ga o‘tish uchun “najotning olijanob sakkiz yo‘li”ni bosib o‘tish lozim bo‘ladi.

Buddaviylik zaminida “Budda”, “dxarma” va “sangha” (sanskritcha – rohiblar jamoasi, “oliy haqiqat”ga yetishgan avliyolar)ga e‘tiqod yotadi. “Budda” oliy haqiqatga yetish timsoli bo‘lsa, “dxarma” Siddhartha Gautama qoldirgan “to‘rt oliy haqiqat”, “sangha” u asos solgan va hozirgacha faoliyat ko‘rsatib kelayotgan rohiblar jamoasi hamda “oliy haqiqat”ga yetishgan avliyolarni anglatadi.

Buddaviylikda Buddaga ergashib, "dxarma" talablarini bajarish va "sangha" jamoasi a'zosi bo'lish talab etiladi. "Sangha" muqaddaslik va qudrat timsoli bo'lib, rohiblar jamoasiga qabul qilingan shaxs ma'lum amallarni bajarishi va belgilangan qat'iy qoidalarga amal qilishi lozim bo'lgan. Jumladan, tirik mavjudotlarni o'ldirmaslik, yolg'on so'zlamaslik, o'g'rilik qilmaslik, zinoga yo'l qo'ymaslik, mast qiluvchi ichimlik ichmaslik, kunning ikkinchi yarmidan to ertangi sahargacha ovqat tanovul qilmaslik, kiyimdan ortiq hech narsa bilan tanani bezamaslik, dunyo lazzatlaridan o'zini tiyish, baland va yumshoq o'rinda yotmaslik, pul ishlatmaslik kabi axloqiy talablarni ado etishga qasamyod qilgan va unga rioya etganlarga rohiblar jamoasiga qabul qilingan.

Budda ta'limotining asosida "hayot – bu azob–uqubat" va "najot yo'li mavjud" degan g'oyalar yotadi. Inson o'ziga xos mavjudot bo'lib, tug'iladi, o'zini–o'zi halok qiladi yoki qutqaradi. Bu g'oyalar Buddaning ilk da'vatida ta'riflangan "to'rt oliy haqiqat" haqidagi qarashlarda o'z ifodasini topgan.

"Azob–uqubat haqidagi haqiqat". Buddaviylikka ko'ra, har bir tirik jon azob–uqubatni boshidan kechiradi. Shuning uchun ham, har qanday dunyoviy hayot qiynoq, azob–uqubaddir. Tug'ilish – qiynoq, kasallik – azob, o'lim – kulfat, qiyinchilikka duch kelish – mashaqqat, baxtsizlik, umidsizlik – azob, sevmagan kishi bilan yashash – azob, suyuqli odamingdan ajralib qolish – g'am, astoydil xohlagan narsangga erisha olmaslik – azob, orzu–havasga yetolmaslik – azob–uqubat.

"Azob–uqubat sabablari haqidagi haqiqat". Inson moddiy narsalar yoki ma'naviy qadriyatlarni haqiqiy va doimiy, deb hisoblagani uchun ularga ega bo'lishga intiladi. Bu intilish hayot davomiyligiga olib keladi. Yaxshi yoki yomon niyatlardan tuzilgan hayot daryosi orzu va intilishlar sababli kelajak hayot uchun "karma" hozirlaydi. Inson o'z nafsining xohish–istaklariga asir bo'lgani uchun azob–uqubat girdobida qoladi. Demak, qayta tug'ilish va yangi qiynoqlarga duchor bo'lish davom etadi. Aksariyat buddaviy donishmandlar fikricha, Buddadan boshqalar "nirvana" holatiga erisha olmaganlar.

“Azob–uqubatlardan xalos bo'lish haqidagi haqiqat”. Har qanday o'y–niyat, orzu–havas va intilishlardan butunlay voz kechish “nirvana” holatiga olib boradi. Bu holatda inson qayta tug'ilishdan to'xtaydi. Buddaviylar “nirvana” ruhning oliy holati, deb hisoblaydilar. “Nirvana”da “hayot g'ildiragidan” ajralish ro'y beradi, ya'ni kishi barcha g'am–tashvishlardan xoli bo'ladi, istagi ham, tuyg'usi ham, ehtirolari ham ahamiyatsiz bo'ladi.

“Azob–uqubatlardan qutulishning najot yo'llari haqidagi haqiqat”. Budda “xaloskorlikning ajoyib sakkiz yo'li”ga amal qilish orqali azob–uqubatlardan qutulish mumkinligini ta'kidlagan. Budda ularni quyidagicha talqin etadi:

– to'g'ri maslak (dunyoqarash). “To'rt oliy haqiqat”ni bilish, idrok etish va unga ishonish;

– to'g'ri maqsad. Ta'magirlik, nafs, hirs, badxulqlik, bag'ritoshlik hislaridan xoli bo'lish, dunyoviy huzur–halovatdan xalos bo'lish, keraksiz fikrlar va boshqalarga zarar yetkazib qo'yishdan saqlanishga intilish;

– to'g'ri so'z. Yolg'on, tuhmat, haqorat, manmanlikdan xoli bo'lish, bafoyda gaplardan saqlanish;

– to'g'ri sa'y–harakat. O'lim (qon to'kish), o'g'irlik, zinodan saqlanish, o'ziniki bo'lmagan narsaga ko'z olaytirmaslik, ortiqcha hissiyotga berilmaslik, o'zidagi yomon tuyg'ularni jilovlash hamda ezgu tuyg'ular va harakatlarni rivojlantirish;

– to'g'ri turmush tarzi. Noma'qul hayot tarzidan saqlanish, g'ayriixtiyoriy harakatlarsiz, birovlariga ziyon yetkazmay yashash;

– to'g'ri intilish. Erishilgan muvaffaqiyatlarni rivojlantirish, xaloskorlik yo'lida yig'ilgan tajribani asrashga erishish yo'lida tinmay harakat qilish;

– to'g'ri fikrlash (diqqat–e'tibor). Tanaga, hissiyotga, ong va ruhiy holatlarga diqqat–e'tibor qaratish, ularning mohiyatini aniq belgilash, ehtirol va iztiroblarga chek qo'yish,

– to'g'ri mulohaza (o'z fikr–xayollariga cho'mish). Hissiy holatlarni tark etish, ko'tarinki, yuksak bilim va mantiqiy tafakkurga ega bo'lgan birinchi “bilish bosqichiga” qadam qo'yish, kundalik

hayot tashvishlaridan qutulib, hayrat, zavq–shavq va quvonch olamida kezish.

Budda fikricha, inson “Pancha shila” (sanskritcha – besh nasihat)ga amal qilishi, qotillik, o'g'rilik, gumrohlik, yolg'on so'z, mast qiluvchi narsalardan saqlanishi lozim. Buddaviylikka e'tiqod qilgan har bir rohib g'iybat qilmaslik, qo'pol va bekorchi so'zlarni gapirmaslik, o'zgalar mulkiga ko'z olaytirmaslik, birovga nafrat bilan qaramaslik, adolat haqida o'ylash, munosib insonlardan yaxshilikni ayamasklik, axloqiy xatti–harakat qoidalariga amal qilish, o'zida savobli ishlar qilish istagini tarbiyalash, ota–ona va qariyalarni hurmatlash, ular haqida qayg'urish, haqiqat, adolatni targ'ib qilish, o'z kamchiliklarini bartaraf etish kabi vazifalarni ado etishi lozim.

3-savol bayoni: Buddaviylik oqimlari va Markaziy Osiyoda buddaviylik. Buddaviylar har oyda ikki marta “Tiyilish kuni” marosimini o'tkazadilar. Ibodatdan oldin muattar hid taralib turishi uchun Budda haykali atrofiga gullar qo'yilib, shamlar yoqilgan. Ibodat Budda haykaliga qarab bajariladi. Buddaviy rohiblar muqaddas kitobdan parchalar o'qishadi. Marosim tugagach, rohiblar ibodatga kelgan kishilar ustiga, ular o'z navbatida yerga suv sepadilar. Shu yo'l bilan rohiblar bilan oddiy kishilar o'zlaridagi yaxshi hislatlarni o'zaro baham ko'rishga intilishlarini namoyish etadilar. Ibodat paytida guldin foydalanishda ham chuqur ramziy ma'no bor. Zero, so'lib qolgan gul hayotning o'tkinchiligi, muattar hid esa buddaviylikka e'tiqod qiluvchilarning go'zal xulq–atvorli bo'lishi lozimligini eslatadi.

Buddaviylikda ibodatlar xoli (yakka holda) ham amalga oshiriladi. Bu insonning istagan paytda ibodat qilish, o'z ichki olamiga kirib, ishonch–e'tiqodining mohiyati haqida mushohada yuritishiga imkon yaratadi, deb hisoblanadi. Diniy urf–odat va marosimlarning oddiyligi buddaviylikning jahonning turli mamlakatlarida keng tarqalishiga sabab bo'lgan. Buddaning tug'ilgan, nurlangan va vafot etgan kunlarini xotirlash bilan bog'liq marosimlar mavjud. Xususan, Buddaning tug'ilgan kuni ommaviy bayram sifatida nishonlanishini alohida qayd etish lozim.

Buddaviylar uchun yangi yilning boshlanishi o'z axloqiy xatti-harakatlariga baho berish, poklanish va savobli ishlarni bajarish haqida qayg'urish vaqti bo'lib hisoblanadi. Aprel oyida 2–3 kun davomida nishonlanadigan “Yangi yil bayrami”da Buddha, avliyolar, ajdodlar yodga olinib, suv sepiladi. Suv sepish yomg'ir chaqirish va xotirjam hayot belgisi hisoblanadi.

Shimoliy Hindiston va Markaziy Osiyo hududlarining Kushonlar saltanati hukmronligi ostida birlashtirilishi natijasida buddaviylik Uzoq Sharqqa ham kirib bordi. Keyinchalik Sharqiy Turkiston, Xitoyga yoyildi. Kanishka, Vima Kadfiz va ulardan keyingi Kushon imperatorlari buddaviylik dini an'alarini amalda rivojlantirish, boshqa xalqlar o'rtasida tarqatish uchun Balx, Marv, Termiz, Samarqand, Buxoro, Shosh, Turkiston, Quva, Koson, O'sh, Bolosog'un, Koshg'ar va boshqa shaharlarda ibodatxonalar qurib, uning muqaddas kitoblari, sutra (sanskritcha – ip, to'plam, bayon, diniy–falsafiy ibora)larni o'rganish, tarjima qilish va sharhlash uchun sharoit yaratdilar.

Buddaning o'limidan so'ng shogirdlari orasida ajralish ro'y berdi. “Xinayana” (sanskritcha – kichik g'ildirak) yo'nalishi an'anaviy qarashlarga rioya qilishi bilan birga Buddha ta'limotiga qat'iy mantiqiy izchillik berishga intildi. “Mahayana” (sanskritcha – katta g'ildirak) yo'nalishi Buddha ta'limotining barcha tomonlarini isloh qildi. Buddaga ilohiylik tusini berib, diniy marosim va ibodatlarni joriy etdi. Ushbu yo'nalishlarning mahalliy qadriyatlar va boshqa dinlar bilan sintezlashuvi esa “lamaizm”, “vajrayana”, “dzen (chan) buddizm”, “tyantay”, “dxiana” kabi yo'nalishlarning vujudga kelishiga zamin yaratdi.

Buddaviylikning ilk yo'nalishlaridan biri, najot topishning tor yo'li bo'lgan “**xinayana**” miloddan avvalgi I asrda shakllangan bo'lib, uning asosiy qoidalari “Tipitaka”da bayon qilingan. “Xinayana”ni Buddha kichkina qayiq misolida tushuntirgan: kishi yolg'iz o'zi unga o'tirib, tinch–omon daryodan suzib o'tishi mumkin. Bunday kishi “arxata” deb atalgan. U butun kuch–qudrati va imkoniyatini

oliy maqsad sari qaratib, haqiqatni anglaydi. "Arxata" faqat o'zi haqida qayg'uradi va har bir kishi "nirvana"ga erishish uchun o'zi harakat qilishi kerakligi, boshqalarning yordami bilan hech narsaga erishib bo'lmastligini uqtiradi. Rahm-shafqat, achinish, hamdardlik qanchalik yuksak va go'zal axloqiy me'yori bo'lmasin, insonni cheklab qo'yadi. Hamisha kimgadir va nimagadir tayangan kishi oltin zanjirga kishanlangan bo'ladi. Vaholanki, temir yoki oltindan bo'lganidan qat'i nazar, zanjir zanjirligicha qolaveradi. Shuning uchun ham "xinayana"da kishi faqat o'ziga najot berishi, boshqalarning hayotiga aralashishga hech kimning haqqi yo'qligi, har bir kishining o'z najot yo'li bo'lishi e'tirof etilgan. "Arxata" boshqalarga ustozlik qilish, pand-nasihati qilish, boshqalarga ko'mak berishdan ko'ra, sukutni afzal ko'radi. "Arxata" yuksak kamolot va "nirvana"ga erishgan kishi hisoblanadi.

"Xinayana" yo'nalishi e'tiqodiga ko'ra, kishi rohiblar jamoasiga kirib, yakka-yolg'izlikda tarkidunyochilik va taqvorlik bilan hayot kechirish orqali kundalik hayot tashvishlaridan xalos bo'lishi mumkin.

"Xinayana"da "Budda tishiga sig'inish", muqaddas joylarni ziyorat qilish kabi dabdabali marosimlar paydo bo'lgan. Buddaviylarning muqaddas joyi Shri Lanka bo'lib, bu yerga turli mamlakatlardan buddaviylikka ibodat qiluvchilar tashrif buyuradilar. Shri Lankaning avvalgi poytaxti bo'lgan Kandi shahrida dunyoda mashhur "Buddaning tishi" ibodatxonasi joylashgan. Bu yerda Buddaning tishi saqlanadi. Rivoyat qilinishicha, Budda vafotidan so'ng uning jasi olovda kuydirilgan. Buddaning shogirdlaridan biri o'sha joydan Buddaning tishini topib olgan va bu tish ibodatxonada saqlangan. "Buddaning tishi" ibodatxonaning yer ostida, kumushdan yasalgan qo'ng'iroq ichida oltin idishlarda saqlanadi.

Ijtimoiy hayotning o'zgarib borishi va buddaviylik tartib-qoidalarini unga moslashtirishga intilish natijasida ruhiy kamolot ahdiga rioya etuvchi, xudoga iltijo qiluvchi, rohiblarga in'om-ehson beruvchi har qanday dindor najot topishi mumkin, degan qoidaga

asoslangan **“mahayana”** (sanskritcha – najot topishning keng yo‘li) yo‘nalishi vujudga kelishiga zamin yaratilgan.

Xudolarga yetish yo‘llari barcha uchun mumkin bo‘lgani sababli **“mahayana”** yo‘nalishi **“katta g‘ildirak”** nomini olgan, ya‘ni hamdardlik va xayrixohlik bilan boshqalarni ham oliy maqsad sari yetaklash, ularga yordam berish va boddhisattva maqomiga erishishlariga ko‘maklashish haqidagi g‘oyalar uning mazmun–mohiyatini tashkil etgan. **“Boddhisattva”** qarama–qarshilik va ziddiyatda ham haqiqatni ko‘ra oladigan, kim bo‘lishidan qat‘i nazar, boymi, kambag‘almi, barchaga o‘z najot yo‘lini taklif qila oladigan kishidir.

“Mahayana”da **“xaloskorlikning ajoyib sakkiz yo‘li”**ga amal qilish orqali azob–uqubatlardan qutulish mumkinligi inkor etilib, bu yo‘ldan voz kechilgan. Buning o‘rniga boddhisattva – ustozlar va rohiblarga sig‘inish orqali najot topishning yo‘li ko‘rsatilgan.

“Mahayana”da **“dunyo bir ro‘yo (yo‘qlik), faqat **“nirvana”** haqiqatdir, Siddhartha o‘gitlariga amal qiluvchi, xudoga iltijo qiluvchi, rohiblarga moddiy yordam beruvchi, dunyoviy ishlar bilan shug‘ullanuvchi har bir kishi najot topishi mumkin”**, deb uqtiriladi. **“Adibudda”** (sanskritcha – abadiy Budda) – dunyoning oliy qiyofasiz substansiyasi, ya‘ni **“nirvana”** deb hisoblanadi.

“Mahayana”da jannat darajalari haqidagi ta‘limot yetakchi o‘rinni egallashini alohida qayd etish lozim. Unga ko‘ra, **“Boddhisattva”**lar xudoning emanatsiyasi sifatida insonning azob–uqubatlardan xalos bo‘lishiga madadkor bo‘ladilar. Xudoning marhamatiga erishish yo‘li muqaddas **“sutra”** (diniy–falsafiy adabiyot)larni takrorlash bilan amalga oshishi ta‘kidlangan.

“Mahayana”ning asosiy qoidalari **“yogochara”** hamda **“madh‘yamika”** diniy–falsafiy maktablari tomonidan ishlab chiqilgan. **“Yogochara”** maktabi vakillari **“faqat inson ongini real mavjudlik, deb hisoblaydilar. Ularning fikricha, ong tashqi dunyoning barcha obyektlarini vujudga keltira olgani uchun uning faolligini so‘ndirish orqali qayta tug‘ilish zanjiri – **“sansara”**dan qutulish mumkin”**.

“Madh'yamika” maktabi vakillari individual ong mavjudligini inkor etib, faqat “shunyot” (“bo'shliq”) mavjudligi, u muayyan sifatga ega emasligi, uni ta'riflash ham, tajriba yo'li bilan ham bilib bo'lmazligi, uni faqat intuitsiya – ichki sezim quvvati (qalb ko'zi) orqali anglash mumkinligini e'tirof etganlar. Keyinchalik “mahayana” buddaviylikning yangi yo'nalishlari uchun asos bo'lib xizmat qildi. **“Dzen buddizm”** V–VI asrlarda Xitoyda paydo bo'lgan mahayana yo'nalishidagi maktablaridan biridir. Uning asoschisi afsonaviy rohib Boddixidharma hisoblanadi. “Dzen” (lotincha – mediatatsiya, fikrni jamlash, diqqat bilan mushohada qilish) buddizmning asosiy xususiyatlari sifatida nazariyadan ko'ra amaliyotga, diniy o'git va qonun-qoidalarini yodlash o'rniga mushohada qilishga alohida e'tibor berilishini, irratsionalizm va mistikaga moyillikni qayd etish mumkin.

Dzen buddistlar “yoga” mashqlarini bajarish, jismoniy mehnat qilish, san'at turi bilan shug'ullanishga katta ahamiyat beradilar. Har qanday aqida va e'tiqod shakllarini (hattoki, Buddani ham) inkor qilish, hech kimga taqlid qilmaslik va ruhiy erkinlikka erishish, “vaqt–abadiylik”, “subyekt–obyekt”, “hayot–o'lim”, “haqiqat va yolg'on”, “yaxshilik va yomonlik” kabi ziddiyatlarni bartaraf etishni kamolotga erishishning oliy yo'li, deb hisoblaydilar. Dzen buddizmida tashqi olamdan uzilib, abadiy tashvishlardan chetlanish va fikrni bir nuqtaga jamlashga alohida e'tibor beriladi va “satori” (sanskritcha – yilt etib ko'rinish)ni targ'ib qilinadi. Trans holatiga tushgan kishining haqiqatga erishishi dzenning oliy maqsadi, deb bilinadi.

“Dzen buddizm” barchani irqi, millati, diniy e'tiqodidan qat'i nazar, “hammaga mos jonli amaliy haqiqat” sirlaridan ogoh bo'lishga chaqiradi. Hozirda dzen buddistlar 10 milliondan ortiq, ularning 85 foizi Yaponiyada yashaydi. Unda ilgari surilgan g'oyalarning bevosita “dildan–dilga” uzatilishi, insonning o'z ruhiy mohiyati bilan yaqinligi, belgi va shakllarga qaram bo'lmazlik, ya'ni fikrning so'z va belgilarsiz ifoda etilishi, insonning o'z ichki dunyosiga murojaat qilishi orqali Budda kabi barkamollikka erishish mumkinligi haqidagi qarashlar ommaviy tus olgan.

Hozirda Yaponiyada dzen ibodatxonalari diniy, siyosiy va madaniy markazga aylanib, yoshlar tafakkuri, turmush tarzi, faoliyatiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, dzen san'ati xitoy va yapon madaniyati an'alaridan biriga aylangan. Samuraylar dzen buddizm targ'ibotchilari hisoblanadi. Dzenga "hammaga mos jonli amaliy haqiqat" deb ta'rif berishgan, ya'ni inson ichki dunyosi orqali haqiqat va barkamollikka erishishi mumkinligi e'tirof etilgan holda qat'iy tartib va maxsus ruhiy mashqlarga amal qilish talab etiladi.

Bugungi kunda dzen buddizm G'arbiy Yevropa mamlakatlari, AQSh va Kanada yoshlari orasida keng tarqalganini qayd etish lozim. Shu asnoda mediatatsiya qonun va talablarini buzib talqin etish, mast qiluvchi ichimlik va narkotik moddalardan foydalanish orqali "nirvana"ga erishish mumkin, degan qarashlar ham keng yoyilib borayotganini ta'kidlash zarur. Yoshlarning bunday qarashlar ta'siriga berilishi ularning turmush tarziga salbiy ta'sir ko'rsatib, nosog'lom mayllarning kuchayishi, alkogolizm va narkomaniyaning chuqur ildiz otishiga zamin yaratmoqda.

Lamaizm (tibetcha – eng ulug') VII–XIV asrlarda Tibetda mahayana yo'nalishi ta'sirida vujudga kelgan. Muqaddas diniy kitoblar "Kang'yur" va "Teng'yur"da bayon qilingan barcha qonun-qoida va talablar lamaizm e'tiqodining asosini tashkil etadi. Lamaizm ta'limotiga ko'ra, inson buddaviylik aqidalariga tayanib, faqat lamalar yordamida najot topadi, gunohlardan poklanadi, lamalar yordamisiz oddiy kishilar jannatga tusha olmaydi.

Buddaning Yer yuziga yana qaytishi va dunyoda adolat o'rnatishiga ishonch lamaizm ta'limotida muhim o'rin egallaydi. Xudolarning Yerdagi vakili hisoblangan lamalarga va dunyoviy hokimiyatga so'zsiz bo'ysunish, ibodat va rasm-rusumlarni dabdabali o'tkazish, muqaddas kitoblar talqinini teatrlashtirilgan tomoshalarda aks ettirish, xudolarning g'azabi, yovuz ruhlar ziyonini qaytarish uchun turli duo va afsunlar o'qish lamaizmga xos xususiyat hisoblanadi. Odam o'ldirish, o'g'rilik, yolg'onchilik, tuhmat, g'iybat, bekorchi so'zlash, ochko'zlik, kek saqlash, zino qilish lamaizmda ham og'ir gunoh

sanaladi. Lamaizm ta'limotiga ko'ra, gunoh qilishdan o'zini tiyish fazilat hisoblanib, insonga "eng yaxshi qayta tug'ilish"ga yordam beradi.

Lamaizmning oliy diniy rahnamosi Dalay-Lama (tibetcha – "dengizdek ulug' lama") tug'ilgan mavjudotlarning eng ulug'i, "boddhisattva"ning Yerdagi ko'rinishi, tirik xudo hisoblanadi.

"Lamaizm" tibetliklarning asosiy dini hisoblanadi. Tibetda 3000 dan ortiq buddaviylik ibodatxonalari mavjud. Shuningdek, lamaizm Rossiyaning, Buryatiya, Tuva, Oltoy kabi hududlarida ham keng tarqalgan.

Neobuddizm XX asrning 40–50–yillaridan boshlab keng tarqala boshlagan diniy–ideologik oqim bo'lib, Birma, Tailand, Laos, Vetnam mahalliy ziyolilarining ozodlik va milliy uyg'onish harakati bilan bog'liqdir. Uning asosida yangi zamon talabiga javob bera oladigan bunyodkor g'oyalarni targ'ib qilish, payg'ambar va avliyolarni yaratish, taqvodorlik va tarkidunyochilikni rad etish, "karma" kabi masalalar yotadi. Aql–idrokning ahamiyatsizligi, dinning najotkorligi e'tirof etilib, buddaviylik g'oyalarini tushuntirishda bilish nazariyasi, psixoanaliz usullaridan foydalaniladi. Milliy ozodlik kurashida faol qatnashgan neobuddizm oqimi diniy–islohotchilik harakati kuchayishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

G'arbda Orol va Kaspiy dengizi bo'ylari, Janubda Hind daryosining quyi oqimi, Sharqda Xo'tan (Xitoy)dan Banoras (Gang daryosi bo'yidagi shahar)gacha cho'zilgan Kushonlar imperiyasining boshqa mamlakatlar bilan iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarining yaxshilanishi, savdo–sotiqning rivoji yangi shaharlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Kushonlar davrida buddaviylikka katta ahamiyat berilgani, diniy rasm–rusumlarni bajarishga alohida e'tibor bilan qaralgani bois maxsus ibodatxonalar bunyod etilib, buddaviylik xalq turmush tarzining muhim tarkibiy qismiga aylanib bordi, madaniyat rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Buni o'sha davrda Baqtriya–Toxaristonning eng taraqqiy etgan madaniyat markazlaridan biri bo'lgan Termizning madaniy–ma'naviy hayotida buddaviylikning o'rni misolida ko'rish mumkin.

Miloddan avvalgi I asrda Termizda buddaviylik ustuvor mavqega ega bo'ldi. Bunda shahar zadagonlarining buddaviylikni qabul qilishi va ibodatxonalar qurilishiga homiylik qilishlari muhim ahamiyat kasb etgan. Qoratepa va Fayoztepa ibodatxonalari eng katta sajdagohlardan hisoblangan. Ularda Buddaning loydan yasalgan katta haykali va stupalar bo'lgan. Ibodatxonalar odatda yer osti va yer usti qismlaridan iborat bo'lgan. Bu yerda alohida stupalar ham mavjud bo'lib, ular oq marmardan mahorat bilan ishlangan Buddha haykalchalari bilan bezatilgan "Zo'rmala" stupasi mahobati bilan ajralib turgan. Stupalar bir necha balandlikda to'rtburchak shaklda bunyod etilgan. Stupa usti gumbazsimon qilib ishlanib, unga yog'och yoki toshdan yasalgan langar o'rnatilgan. Bu langarlarda toshdan yasalgan bir necha soyabon bo'lib, buddaviylar uni "chatra" deb atashgan. "Chatra" muqaddas daraxt timsolidir.

Stupa koinot ramzi hisoblangan. Uylarda Buddha haykali qo'yilgan maxsus ibodat qiladigan xonalar bo'lgan. Keyinchalik Buddha haykallari yoniga boddhisattvalarning loydan pishirilgan kichkina haykalchalari qo'shilgan. Ushbu holat ham shahar aholisi hayotida buddaviylik alohida ahamiyat kasb etganini ko'rsatadi.

Fayoztepa "vixara" (sanskritcha – kulba, boshpana, buddaviy rohiblarning yomg'ir mavsumi vaqtida yashaydigan kulba, hovli va bog'dan iborat bo'lgan joyi) uslubidagi ibodatxona bo'lib, uning markazida diniy marosimlar o'tkazilgan. Ibodatxona bilan yonmayon joylashgan stupadan oltin suvi yurgizilgan, sopol va marmardan yasalgan haykallar topilgan. Bu yerdan marmartoshdan nafis ishlov berib yasalgan muqaddas "Boddxa" daraxti ostida o'tirgan Buddha va uning ikki tomonida turgan ikki rohib haykali ham topilgan.

Qoratepa xarobasidan shimoliy Baqtriyadagi eng katta va mahobatli stupa topilganini alohida qayd etish lozim. Bizgacha stupaning asosi hamda zinapoyaning ikki tomonida joylashgan kichik stupalar, o'sha davrga tegishli yozuv namunalari saqlanib qolgan.

Kushon podsholigining dastlabki poytaxti Dalvarzintepa o'rnida bo'lgan. Kushonlar hukmdori Kanishka davrida Dalvarzintepa shahar

sifatida shakllanib, savdo–sotiq markazlaridan biriga aylangan. Surxondaryo viloyati Sho'rchi tumanida joylashgan Dalvarzintepa (qalinligi 10 metrgacha bo'lgan qudratli mudofaa devori bilan o'ralingan qal'a shahar) majmuasidan Budda ibodatxonasi va aslzodalar dafn etilgan dahma, shuningdek, oltin xazina to'ldirilgan ikki yarim metrli sopol ko'za topilgan. Bular buddaviylikning o'sha davr xalqlari ijtimoiy–ma'naviy hayotidagi mavqei va boshqa mahalliy dinlar o'rtasida egallagan o'rini ko'rsatadi.

Markaziy Osiyo xalqlari qadimgi tarixi va madaniyati rivojida buddaviylik muayyan o'rin egallaydi. Bunga Markaziy Osiyo hududida joylashgan Dalvarzintepa, Quva, Zartepa, Qorovultepa, Ayritom mavzellaridan topilgan arxeologik qazilmalar, jumladan, Shakyamuni sanamlari, haykalchalar, ramziy g'ildiraklar va stupa qoldiqlari, shuningdek, marmardan yasalgan va juda yaxshi saqlangan Budda haykali aniq dalolat beradi.

Qadimgi Termiz xarobalaridan topilgan yirik ibodat majmuasida 25 ta Budda kompleksi (Buddaning tikka turgan, o'tirgan va yotgan holdagi haykallari 3–4 metrgacha balandlikda loy–ganchdan ishlangan) borligi aniqlangan.

Qoratepada topilgan arxeologik yodgorliklar yer usti va g'or ichida joylashgan ibodatxona, saroy, rohib (zohid) uchun moslashtirilgan hujralardan iborat bo'lgan. Arxeologik qazilmalar natijasida topilgan yodgorliklar buddaviylikning o'sha davrdagi mavqei haqida xabar beradi. Shuningdek, ajdodlarimizning yuksak moddiy madaniyati, dini, urf–odati, tafakkur tarzi haqidagi tasavvurimizni boyitishga xizmat qiladi. Hozirgi davrda buddaviylik Janubiy, Janubiy–sharqiy, Sharqiy Osiyo mamlakatlari Shri Lanka, Hindiston, Birma, Tailand, Laos, Mo'g'uliston, Kambodja, Vyetnam, Xitoy, Singapur, Butan, Nepal, Malayziya, Koreya, Yaponiya, qisman Yevropa va Amerika qit'asi, Rossiyaning Tuva, Buryatiya, Qalmiqiston kabi hududlarida keng tarqalgan. 700 milliondan ortiq kishi buddaviylikning turli yo'nalishlariga e'tiqod qiladi. Hozirda buddaviylik Yaponiyaning davlat dini hisoblanadi.

O'tilgan mavzu bo'yicha savollar

1. Buddaviylik dini qachon paydo bo'lgan?
2. Siddhartha Gautama haqida nimalarni bilasiz?
3. "Nirvana" nima?
4. Buddaning "najatning oliyjanob sakkiz yo'li" haqidagi qarashlarining ahamiyati nimada?
5. Buddaviylikning qanday muqaddas kitoblari mavjud?

2.3. MAVZU YUZASIDAN KEYSLAR TO'PLAMI, AMALIY TOPSHIRIQLAR, ISHLANMALAR.

"Buddaviylik dini" mavzusini "interfaol" metodlar asosida yoritish.

"Blis-so'rov" metodi:

"Blits-so'rov" (ing. "blis" – tezkor, bir zumda) metodi berilgan savollarga qisqa, aniq va lo'nda javob qaytarilishini taqozo etadigan metod sanaladi. Ta'lim muassasalarida ushbu metodga muvofiq savollar, asosan, o'qituvchi tomonidan beriladi. Berilgan savollarga javoblar jamoaviy, guruhli, juftlik yoki individual tarzda qaytarilishi mumkin. Javob qaytarish shakli mashg'ulot turi, o'rganilayotgan mavzuning murakkabligi, talabalarning qamrab olinishiga ko'ra belgilanadi.

Mashg'ulotlarda metodni qo'llash quyidagicha kechadi:

O'qituvchi o'rganilgan mavzu, muayyan tarkibiy qismlar mohiyatining ochib berilishini talab etadigan savollarni taqdim etadi ishlab chiqib, talabalar e'tiboriga havola qiladi

Talabalar berilgan savolga qisqa muddatda lo'nda, aniq javob beradi

Guruh (juftlik)da ishlashda bir nafar talaba berilgan savolga javob qaytaradi (uning guruhdoshlari javobni to'ldiradi, (biroq, fikrlar takrorlanmasligi lozim)

Metodni qo'llashda mavzuga doir tayanch tushunchalar, asosiy g'oyalarning mohiyati talabalar tomonidan og'zaki, yozma yoki tasvir (jadval, diagramma) tarzida yoritilishi mumkin.

“Blits-so'rov” metodi:

No	Savollar	Javoblar
1.	Buddaviylik dini asoschisi kim?	
2.	Budda so'zining ma'nosini ayting?	
3.	Buddaviylik dini qayerda paydo bo'lgan?	
4.	Siddxartaning boshqa ismlarini ayting?	
5.	Buddaviylik dini manbasini ayting?	
6.	Markaziy Osiyoga buddaviylik qachon kirib kelgan?	
7.	Buddaviylikning qanday oqimlarini bilasiz?	
8.	Surxondaryodagi buddaviylik tarixiy yodgorliklarini ayting?	

Savol-javob

No	Savollar	Javoblar
1.	Buddaviylik dini asoschisi kim?	Shakya qabilasi sardorining o'g'li Siddxarta Gautama
2.	Budda so'zining ma'nosini ayting?	Sanskritcha “nurlangan” deganidir
3.	Buddaviylik dini qayerda paydo bo'lgan?	Qadimgi Hindistonda mil.av 6-asrda paydo bo'lgan.
4.	Siddxartaning boshqa ismlarini ayting?	Shakyamuni, Tadxagata, Jinna, Bxagavan, Budda
5.	Buddaviylik dini manbasini ayting?	Tripitaka kitobi (sanskritcha uch savat donolik)
6.	Markaziy Osiyoga buddaviylik qachon kirib kelgan?	Kushon imperiyasi davrida milod-dan avvalgi 1 va milodiy 1- asrlarda
7.	Buddaviylikning qanday oqimlarini bilasiz?	Maxayana, Xinayana, Lamaizm
8.	Surxondaryodagi buddaviylik tarixiy yodgorliklarini ayting?	Dalvarzintepa, Fayoztepa, Qoratepa, Ayritom

Venn diagrammasi asosida Buddaviylik va Islom dinlari

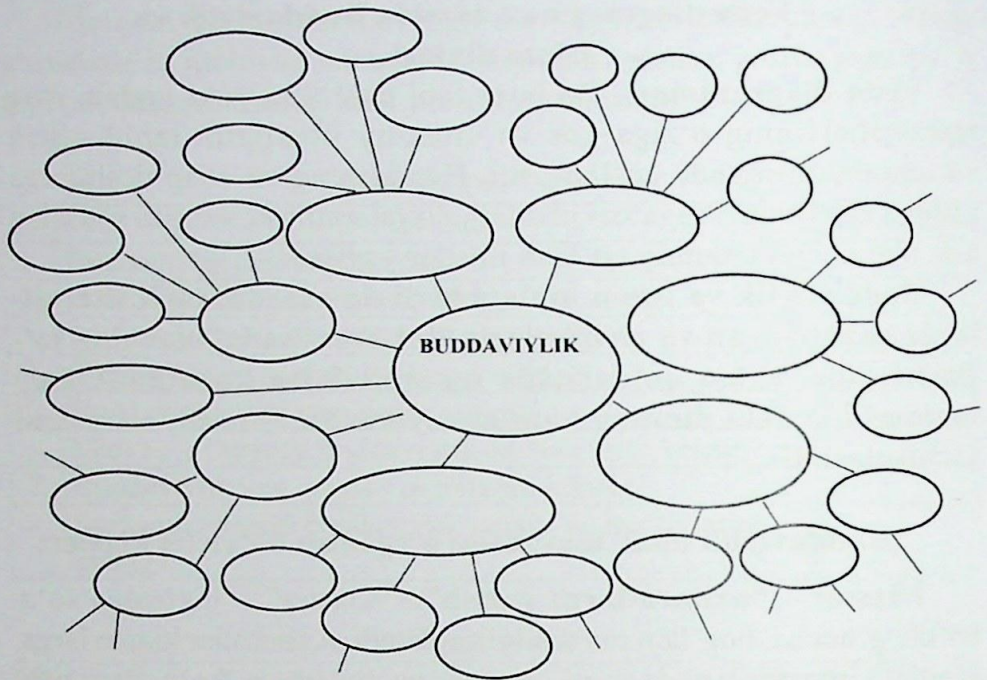
Venn diagrammasi. Bu inter faol usul ikki yoki undan ortiq tushunchalarning o'ziga xos va umumiy jihatlarini tahlil qilish va umumlashtirishda qo'llaniladi. Bunda o'ng va chap doiralarga tushunchalarning o'ziga xos jihatlarini, doiralarning kesishgan sohasiga esa, ular uchun umumiy bo'lgan jihatlar yoziladi.

Buddaviylik va islom dinlari turli davrlarda, turli sharoitlarda shakllangan va rivojlangan dinlar bo'lsada, ularning ta'limotlarida, axloq qoidalarida umumiyliklar kuzatiladi. Eng muhimi har ikki dinning ham asosiy vazifasi komil insonlarni tarbiyalashdir.

“Buddaviylik dini” mavzusini o'rganish bo'yicha klaster:

Klaster – “axborotlarni yozish”. “Klaster” – inglizcha so'z bo'lib, g'uncha, bog'lam ma'nosini anglatadi. Axborotlar klasterlarga ajratish interfaol pedagogik strategiya bo'lib, u ko'p variantli fikrlashni, rag'batlantirish uchun qo'llash mumkin. Asosan, u yangi fikrlarni uyg'otish va muayyan mavzu bo'yicha ancha fikr yuritishga chorlaydi.

Talabalardan fuqarolik institutlarini faoliyat yo'nalishlaridan kelib chiqib qaysi guruhga kirishiga qarab, og'zaki, ko'rgazmali tasniflashni taklif etadi.

FSMU texnologiyasi asosida o'quv topshiriq;

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni xal etishda hamda o'quv jarayonini baxs-munozarali o'tkazishda qo'llaniladi, chunki bu texnologiya talabalarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga hamda shu bilan birga bahslashish madaniyatini o'ratadi. Tinglovchilarga tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrlarini aniq va qisqa holatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

F – fikringizni bayon eting

S – fikringiz bayoniga sabab ko'rsating

M – ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring

U – fikringizni umumlashtiring

FSMU texnologiyasi asosida "Buddaviylik dini" mavzusini o'rganish bo'yicha o'quv topshiriq:

"Bugungi kunda Buddaviylikning dunyo bo'ylab jahon dini sifatida keng tarqalishiga munosabatingiz?" savolini yo'naltiruvchi uslubiy tavsiyalar yordamida jadvalga javob berish.

Yo'naltiruvchi uslubiy tavsiyalar: Buddaviylikning vujudga kelishidagishart-sharoitlar, Buddaviylik ta'limoti – to'rt oliy haqiqat, nirvana ta'limoti, Buddaviylik axloqiy ta'limoti – "pancha-shila", meditatsiya, donolik masalalari, Buddaviylikdagi oqimlar: maxayana, xinayana, lamaizm va h.k., O'zbekistan hududidagi Buddaviylik yodgorliklari va ularning tadqiq etilishi.

Savol	Bugungi kunda Buddaviylikning dunyo bo'ylab jahon dini sifatida keng tarqalishiga munosabatingiz?
(F) Fikringizni bayon eting.	
(S) Fikringiz bayoniga sabab ko'rsating.	
(M) Ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring.	
(U) Fikringizni umumlashtiring.	

Talabalarning bilishga oid o'quv maqsadiga erishilganlik darajasini nazorat qilish va baholashda foydalaniladigan nostandart test topshiriqlari.(Produktiv test)

1. Buddaviylik ibodatxonalari berilgan javoblarni belgilan.

1) stupa. 2) sinagoga.3) vixara. 4) cherkov. 5) chaytya. 6) machit.

To'g'ri javob raqami	Noto'g'ri javob raqami

To'g'ri javob:

To'g'ri javob raqami	Noto'g'ri javob raqami
1,3,5,	2,4,6,

2. Jadvalda keltirilgan hududlarga buddaviylikning kirib kelishini mos asrlar bilan qo'ying?

Buddaviylik dinining tarqalishi	Tarqalgan hududlar	Kirib kelgan vaqti
	Xitoy	
	Yaponiya	
	Koreya	
	Tibet	
	Mug'uliston	
	Buryatiya	
	Tuva	
	Yakutiya	
	Markaziy Osiyo	

Javobi

Buddaviylik dinining tarqalishi	Tarqalgan hududlar	Kirib kelgan vaqti
	Xitoy	Milodiy 1 asr
	Yaponiya	Milodiy 6 asr
	Koreya	Milodiy 4asr
	Tibet	Milodiy 7asr
	Mug'uliston	12-16 asrlar
	Buryatiya	16-17 asrlar
	Tuva	16-17 asrlar
	Yakutiya	16-17 asrlar
	Markaziy Osiyo	Mil.av.1-mil 1 asrlar

2. Buddaviylikning meditatsiya ta'limotini ifodalovchi qoidalar qaysi raqamlarda ko'rsatilgan.

1. to'g'ri maslak (dunyoqarash).;
2. to'g'ri maqsad;
3. qotillik qilmaslik;

4. to'g'ri so'z;
5. mast qiluvchi ichimliklarni ichmaslik;
6. to'g'ri sa'y-harakat;
7. to'g'ri turmush tarzi;
8. to'g'ri intilish;
9. zino qilmaslik;
10. to'g'ri fikrlash;
11. to'g'ri mulohaza;

To'g'ri javob raqami	Noto'g'ri javob raqami

To'g'ri javob:

To'g'ri javob raqami	Noto'g'ri javob raqami
1.2.4.6.7.8.10.11.	3.5.9.

4. Quyidagilardan Pancha Shila qoidalarini toping va raqamini jadvalga kiriting?

1. Qotillikdan saqlanish; 2. To'g'ri fikrlash; 3. O'g'rilikdan saqlanish; 4. Narsalar tabiatini to'g'ri anglab yetish; 5. Zino qilmaslik; 6. Yolg'on gapirmaslik; 7. mast qiluvchi narsalardan saqlanish

To'g'ri javob raqami	Notug'ri javob raqami

To'g'ri javob

To'g'ri javob raqami	Noto'g'ri javob raqami
1,3,5,6,7	2,4,

Talabalarning tushunishga oid o'quv maqsadiga erishilganlik darajasini nazorat qilish va baholashda foydalaniladigan nostandart test topshiriqlari (Mutanosiblik testi)

1) Ushbu tushunchalarni lug'aviy ma'nosi, mazmuni va xususiyati bilan juftlang

1	Mediatatsiya	A	kishilarning har qanday dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslikdan iborat kafolatlangan konstitutsiyaviy huquqi.
	—		

2	Missionerlik-	B	(sanskritcha-o'chish, so'nish) inson ichki dunyosining mukammalligi, orzu-istaklari, yashash hissi, qanoat, tarki dunyochilik kabi ruhiy holatni o'z ichiga olgan oliy intilish.
3	Nirvana –	S	(lot-vazifa bajarish) bir dinga e'tiqod qiluvchi xalqlar orasida boshqa bir dinni targ'ib qilish bilan bog'liq nazariy qarashlar va amaliy xatti-harakatlar majmui.
4	Vijdon erkinligi	D	(sanskritcha-fikrni jamlash) “fikrlash, o'ylash”, shaxsning o'z ruhiy faoliyatiga chuqur berilish holati, muroqaba, hikmat va haqiqat haqidagi ilm.
Javob	1-	2 -	3 - 4 -

Javobi:

Javob:	1-D	2-S	3 - V	4 – A
--------	-----	-----	-------	-------

2-Budda ismlarini ma'nosiga oid ta'riflar bilan juftlang

1	Budda-	A	g'olib
2	Jina	B	nurlangan
3	Bxagavan	C	Shak qabilasidan chiqqan donishmand
4	Shakyamuni	D	Tantana qiluvchi
Javob:	1-	2 -	3 - 4 -

Javobi:

Javob:	1- V	2 – A	3 - D	4 – S
--------	------	-------	-------	-------

3-Quyidagi ta'riflarni javoblari bilan juftlang

№	Ta'riflar		javoblar
1.	Xudoning nuri, oliy kamolotga erishgan va “nirvana”ga ko'tarilish huquqiga ega bo'lgan inson	A	kasta

2.	Sanskrit tilidan olingan bo‘lib “Braxmaga atalgan, o‘zini bag‘ishlagan”, degan ma‘nolarni bildiradi.	B	vajrayana			
3.	“Olmos g‘ildirak”, ilk buddaviylikning dharmalar tabiati haqidagi turli qarashlari natijasida yuzaga kelgan yo‘nalish.	V	boddisatva			
4.	Oriylar o‘zlari bilan olib kelgan muqaddas yozuvlari, sanskrit tilidan tarjima qilinganda “muqaddas, ilohiy bilim” ma‘nolarini anglatuvchi Hindistonning asosiy muqaddas manbai.	G	braxman			
5	Ayni ish bilan shug‘ullanuvchi, otalardan meros qolgan haq, vazifa va odatlar bilan qattiq bog‘langan shaxslar toifasidir. Kasta insonlar tomonidan saylanmaydi va tanlanmaydi, uning ichida faqatgina dunyoga kelish mumkin. Bu tizim 4 sinfdan tashkil topadi	D	vedalar			
J:	1-	2-	3-	4-	5-	

To'g'ri javob:

1- V	2 - G	3- B	4 - D	5-A
------	-------	------	-------	-----

4-Quyidagi Budda hayotiga bag'ishlangan biografiyalarni davriga oid asrlari bilan juftlang

№	Nomlari		javoblar				
1.	“Maxavosu” asari	A	1 asr				
2.	“Lalitavistara (“Buddaning hayoti”))” kitobi	B	1-2 asrlar				
3.	“Buddxacharita” asari	V	1 asr				
4.	“Abnixishkramansutra” asari	G	2-3 asrlar				
5.	“Dhammapada” (“Dharma yo‘li”, “Buddaning fikr-g‘oyalari”) asari	D	2 asr				
	1-	2	3-	4-	5-		

Javobi:

Javob:	1- D	2 -G	3-B	4 -V	5-A
--------	------	------	-----	------	-----

5-Buddaning azob-uqubatlari to'g'risidagi 4 haqiqatini juftlang:

1	Azob-uqubatlardan qutulish yo‘llari			A	1
2	Azob-uqubatlarning mavjudligi			B	2
3	Azob-uqubatlarning sabablari mavjudligi			C	3
4	Azob-uqubatlarni tugatish mumkinligi			D	4
Javob	1 -	2 -	3 -	4 -	

Javobi:

Javob	1 - D	2 - A	3 - V	4 - S
-------	-------	-------	-------	-------

**Talabalarining bilimlarni amalda qo'llash o'quv
maqsadiga erishilganlik darajasini nazorat qilish
va baholashda foydalaniladigan nostandart test
topshiriqlari(Produktiv test)**

**1. Buddaviylik dinining Surxondaryo viloyatidagi va boshqa
hududlardagi tarixiy yodgorliklarini ajratib, raqamlarini
jadvalga kriting.**

1. Qorovultepa; 2. Dalvarzintepa; 3. Quva; 4. Zo'rimala; 5. Qoratepa; 6. Ayritom 7. Fayoztepa; 8. Ajinatepa; 9. Zartepa

Tahdidlarning turi	Javob raqamlari
Surxondaryodagi	
Boshqa hududlardagi	

Javobi:

Tahdidlarning turi	Javob raqamlari
Surxondaryodagi	2.4.5.6.7.9
Boshqa hududlardagi	1.3.8

**2. Quyidagi berilgan oqimlar haqidagi fikrlarning qaysilari
to'g'ri**

A) "Xinayana" (sanskritcha – kichik g'ildirak)- yo'nalishi an'anaviy qarashlarga rioya qilishi bilan birga Buddha ta'limotiga qat'iy mantiqiy izchillik berishga intiluvchilardan iborat.

B) Maxayana- V–VI asrlarda Xitoyda paydo bo'lgan mahayana yo'nalishidagi maktablaridan biridir. Uning asoschisi afsonaviy rohib Boddixarma hisoblanadi. “Dzen” (lotincha – mediatatsiya, fikrni jamlash, diqqat bilan mushohada qilish) buddizmning asosiy xususiyatlari sifatida nazariyadan ko'ra amaliyotga, diniy o'git va qonun–qoidalarni yodlash o'rniga mushohada qilishga alohida e'tibor berilishini, irratsionalizm va mistikaga moyillikni qayd etish mumkin.

S) Lamaizm -(tibetcha – eng ulug') VII–XIV asrlarda Tibetda mahayana yo'nalishi ta'sirida vujudga kelgan. Muqaddas diniy kitoblar “Kang'yur” va “Teng'yur”da bayon qilingan barcha qonun–qoida va talablar lamaizm e'tiqodining asosini tashkil etadi. Lamaizm ta'limotiga ko'ra, inson buddaviylik aqidalariga tayanib, faqat lamalar yordamida najot topadi, gunohlardan poklanadi, lamalar yordamisiz oddiy kishilar jannatga tusha olmaydi

D) Dzen buddizm – (sanskritcha – katta g'ildirak) yo'nalishi Buddha ta'limotining barcha tomonlarini isloh qildi.

A	B	C	D

Javob:

A	B	C	D
Ha	Yo'q	Ha	Yo'q

3. Tripitakaning qismlariga oid boblarning mos raqamlarini jadvalning o'ng tomoniga kiriting

1)buddaviylar jamoasi “sangha” tarkibiga kirish tartibi; 2) rohiblarning xulq–atvori; 3)diniy ko'rsatmalarga rioya qilish qonun–qoidalari; 4)“to'rt asl haqiqat” haqida; 5)Budda jamoasi (“sangha”) ning tuzilishi; 6)buddaviylik amaliyotining falsafiy mazmun–mohiyati; 7)ta'limot shogirdlar tilidan masal, suhbat, nasihat, afsona, hikmatli so'z, dostonlar shaklida bayon etilishi; 8) Buddaning shogirdlariga oid ma'lumotlar

Tripitaka qismlari	Javoblar raqamlar
Vinoyapitaka	
Suttapitika	
Abxidxarmapitaka	

Javobi:

Tripitaka qismlari	Javoblar raqamlar
Vinoyapitaka	1,2,3
Suttapitika	4,5,8
Abxidxarmapitaka	6,7

4. To'g'ri javoblarni aniqlang. Javoblar jadvaliga "ha" yoki "yo'q so'zlarini yozing.

1. maxayana –kichik yo'l, 2. Budda-nurlangan, 3. Xinayana-katta yo'l 4. Meditatsiya-fikrni jamlash, 5. nirvana-o'chish, 6. vixara-bog'lam birlashma 7. Tripitaka-uch savat donolik

Javob:

1	2	3	4	5	6	7

Javob:

1	2	3	4	5	6	7
yo'q	ha	yo'q	ha	ha	yo'q	ha

Talabalarning tahlilga oid o'quv maqsadiga erishilganlik darajasini nazorat qilish va baholashda foydalaniladigan nostandart test topshiriqlari (Ochiq test)

1. Quydagi mavzuga oid tushunchalarning qaysilari to'g'ri.

A) MAXAYANA – "katta g'ildirak", ilk buddaviylikning diniy-axloqiy burchga sodiqlik, pok bo'lish haqidagi qarashlaridan yuzaga kelgan yo'nalish

B) MISSIONERLIK – bir dinga e'tiqod qiluvchi xalqlar orasida boshqa bir dinni targ'ib qilish bilan bog'liq nazariy qarashlar va amaliy xatti-harakatlar majmui.

V) Vixara – ibodat turi.

G) Lamaizm – buddaviylik dini muqaddas kitobi.

D) Politeistik – yakkaxudolikka oid qarashlar.

Ye) Monoteistik – ko'pxudolikka oid qarashlar.

Yo) Fayoztepa – Buddaviylikning Xitoydagi ulkan ibodatxonasi.

J) NIRVANA – inson ichki dunyosining mukammalligi, orzu-istaklari, yashash hissi, qanoat, tarki dunyochilik kabi ruhiy holatni o'z ichiga olgan oliy intilish.

Z) Vayshlar – savdogar, hunarmand va dehqonlar.

K) PANCHASHILA – besh nasihat, qotillik, o'g'rilik, gumrohlik, yolg'on, mast qiluvchi narsalardan saqlanish.

I) DINIY BAG'RIKENGLIK – kishilar va jamiyatda diniy asosda o'zaro bir-birini tushunish, xolis va haqqoniy bilimlar, adolatli va haqiqiy baholar, o'zaro hurmat va ishonchga, hamjihatlik va hamkorlikka asoslangan qarashlar va amaliy faoliyat tizimini o'z ichiga oladigan ijtimoiy-madaniy hodisa.

JAVOB _____

JAVOB A,B, Ye,J,Z, I,K,

2. Tushirib qoldirilgan so'zlarni aniqlang(Yopiq test).

1. «_____ .o'z aqida va g'oyalarining shak-shubhasiz to'g'riligiga qattiq ishonish, ularga mukkasidan berilganlikni, boshqa firqa va mazhablarga murosasiz munosabatni ifodalovchi qarashlar va xatti-harakatlar majmui.».

Javob: Diniy mutaassiblik

3. Quydagilardan qaysi hududlarda buddaviylikning lamaizm oqimi keng tarqalgan? (Ochik test)

A) Vyetnam.

B) Tibet.

V) Tuva.

G) Buryatiya.

D) Tailand.

Ye) Oltoy.

JAVOB _____

JAVOB ___ B, V, G, Ye _____

4. Quyidagilardan qaysilari Buddaviylikning muqaddas kitobi Tripitakaning qismlari hisoblanadi?

A) Kanjur.

B) Tanjur.

V) Vinoyapitaka.

G) Rigveda.

D.) Suttapitaka.

Ye) Abxidxarmapitaka.

JAVOB _____

JAVOB ___ V, D, Ye, _____

Talabalarining xulosa yasashga oid o'quv maqsadiga erishilganlik darajasini nazorat qilish va baholashda foydalaniladigan nostandart test topshiriqlari

Quyidagi fikrlarning qaysilari to'g'ri? Buddaviylikda axloq normalarining belgilanish tartibi: javoblar jadvaliga "ha" yoki "yo'q" so'zlarini yozing.

A) Har bir odam umri davomida qotillikdan saqlanishi lozim ya'ni hech qanday jonzotga zarar keltirishi mumkin emas.

V) Har bir odam umri davomida o'g'rilikdan saqlanishi lozim ya'ni hech kimning mulkiga ko'z olaytirishi mumkin emas.

S) Agar xotinning hayoti er zulmidan xavf ostida qolsa, u o'z juftini taloq qilish huquqidan foydalanadi

D) Xotin o'z eridan qoniqmay nojo'ya, g'ayri shar'iy xatti-harakatlar qilsa, erkak bunday ayoldan voz kecha oladi.

Ye) Har bir odam umri davomida yolg'on gapirishdan saqlanishi lozim, ya'ni hech kimni aldashi mumkin emas.

Javob:

A	V	S	D	Ye

Test topshirig'ining javobi quyidagicha:

A	V	S	D	Ye
Ha	Ha	Yo'q	Yo'q	Ha

**«Buddaviylik dini» mavzusi yuzasidan reproduktiv test
savollari:**

**1.Insonning yashashdan maqsadi, hayot mazmuni haqida
munosabat bildiruvchi dinning vazifasi qaysi?**

- A.kompensatorlik
- B.integratorlik
- C.regulyatorlik
- D.barchasi noto'g'ri

2.Ta'limotga ko'ra quyidagi qaysi din monoteistik hisoblanadi?

- A.xristianlik
- B.konfutsiylik
- C.buddizm
- D.barchasi noto'g'ri

**3.Buddizm ta'limotiga ko'ra har qanday moddiy va ma'naviy
hodisa harakatsiz dxarma(element)lardan tashkil topgan bo'lib,
ularni qo'zg'atuvchi kuch nima?**

- A.tana
- B.his
- C.xayol
- D.jarayon

4. Bugungi kunda O'zbekistonda nechta diniy konfessiya vakillari istiqomat qilishadi?

- A.15
- B.16
- C.17
- D.18

5. Axinsa-zarar etkazmaslik g'oyasi qaysi dinga xos?

- A.jaynizm
- B.buddizm
- C.yaxudiylik
- D.ABC to'g'ri

6. Yaratuvchi Oliy Kuchning borligiga shubxa bilan qarab, eng muhimi insonning shaxsiy kamoloti va ezgu turmush tarzi degan ta'limot qaysi dinga xos?

- A.xinduizm
- B.konfutsiylik
- C.buddizm
- D.sintoizm

7. Quyidagi qaysi ibodatxonalar buddizmga xos?

- 1.vixara 2.cherkov 3.stupa 4.vag'n 5.sinagogo 6.chaytya
- A.1,3,4,5.
 - B.2,3,4,5,6.
 - C.1,3,4.
 - D.1,3,4,6.

8. Hind buddizmiga qaysilar kiradi?

- A.Xinayana, chan buddizm
- B.maxayana, teravada
- C.Xinayana va maxayana
- D.lamaizm va xinayana

9. Buddaning quyiagi qaysi ismi “tantana qiluvchi” ma’nosini anglatadi?

- A)Jina
- B)Bxagavan
- C)Tadxagata
- D)Siddxarta

10. Buddist faylasuflaridan biri Ashvagxosha tomonidan milodning 1-2 asrlarida yaratilgan Budda biografiyasini ayting?

- A)Nidanakatxa
- B)Maxavostu
- C)Lalitavistara
- D)Buddxacharita

11. Budda necha marta rohib ko‘rinishida qayta tug‘ilgan?

- A)84
- B)58
- C)24
- D)13

12. “Yaratuvchi oliy kuchning borligiga shubha bilan qarab, eng muhimi insonning shaxsiy kamoloti va ezgu turmush tarzi” degan ta’limot qaysi?

- A.jaynizm
- B)buddizm
- C)sikxizm
- D)vedizm

13. Buddizm milodiy 4 asrda qayerga kirib borgan?

- A. Yaponiyaga
- B) Xitoyga
- C) Koreyaga
- D) Tibetga

14. Budda tishiga sig'inish ibodati qaysi oqimda mavjud?

- A) maxayana
- B) xinayana
- C) lamaizm
- D) dzen buddizm

15. Misteriyalar nima?

- A) dabdabali ibodatlar
- B) teatrlashtirilgan muqaddas tomoshalar
- C) maishiy rasm-rusumlar
- D) barchasi noto'g'ri

16. Buddaviylikning muqaddas kitobi Tripitakaning qaysi qismida xonaqoh nizomiga bag'ishlangan?

- A) Suttapitaka
- B) Abxidxarmapitaka
- C) Vinoyapitaka
- D) Tripitaka

17. Buddaviylik dinida 5 kishidan iborat birinchi monax jamoasi nima deyilgan?

- A) Lama
- B) Sangha
- C) Xinoyana
- D) Maxoyana

18. Buddist faylasuflaridan biri Ashvagxosha tomonidan milodning 1-2 asrlarida yaratilgan Budda biografiyasini ayting?

- A) Nidanakatxa
- B) Maxavostu
- C) Lalitavistara
- D) Buddxacharita

19. Buddaviylik doirasida yuzaga kelgan va faoliyat yuritayotgan missiya tashkilotlari?

- A. kim va nixongi
- B. von va foguanshang
- C. kodziki va park
- D. barchasi noto'g'ri

20. Buddaviylikning muqaddas manbai "Tripitaka" so'zini ma'nosi nima?

- A) Uch dono nasihati
- B) Uch budda nasihati
- S) Uch daraxt mevasi
- D) Uch savat donolik

21. "Budda" so'zini lug'aviy ma'nosi nima?

- A) Nurlangan, ravshan
- B) Yorug', nurafshon
- S) Nurli, yorug'
- D) Nurafshon, yorqin

22. Buddizmdagi asosiy yo'nalishlar?

- A) Xinayana, maxayana, lamaizm vajiriyana
- B) Xinayana, maxayana, neoboddizm, metobuddizm
- S) Tontrizm, sansara, karma, nimayana
- D) Moniyzm, baptizm, metobuddizm

23. Qachon va qayerda buddaviylarning "Jahon buddaviylari birodarligi" tashkiloti tuzildi?

- A) 1983-yil Hindistonda
- B) 1950-yilda Shri Lankada
- S) 1840-yilda Falastinda
- D) 1970-yilda Butanda

24. Meditatsiya qanday ma'noni bildiradi?

- A) Shaxsning ruhiy faoliyati, stress holati
- B) Shaxsning ruhiy tushkunlik holati
- S) Shaxsning ruhiy holati, kayfiyatning yuqoriligi
- D) Shaxsning ruhiy faolligi chuqur berilish holati

25. Xinayana buddaviylikning qanday ta'limotini yoqlab chiqadi?

- A) Buddaviylikning zamon ruhiga moslashgan
- B) Buddaviylikda Sidxarta o'gitlarini
- S) Buddaviylikning o'zgarishsiz ilk ta'limotini
- D) Buddaviylik jamiyatda yuqori tabaqa vakillarining manfaatlarini

2.4. MAVZU YUZASIDAN TAQDIMOTLAR VA GLOSSARIY.

Buddaviylik dini asoschisi

• Buddaviylikning asoschisi Siddhartha (sanskritcha “ezguliklar keltiruvchi”) Gautama Shak'yamuni (mil. av. 567–488 y.) real tarixiy shaxs bo'lib, Hindiston va Nepal chegarasidagi Kapilavasta viloyatining Shak'ya qabilasi hukmdori oilasida tug'ilgan. Manbalarda uning ot minish, ov qilish, yugurish, kurash, she'r o'qish, husnixat va boshqa sohalarda mahoratli bo'lgani, bilimlarni oson o'zlashtirgani uchun donishmandlar unga saboq berishga ojiz qolganlari qayd etiladi.

Buddaning “to'rt oliy haqiqat” haqidagi qarashlari

*“Azob–uqubat
haqidagi haqiqat”.*

*“Azob–uqubatlardan
xalos bo'lish
haqidagi haqiqat”.*

*“Azob–uqubat
sabablari haqidagi
haqiqat”.*

*“Azob–uqubatlardan
qutulishning najot
yo'llari haqidagi
haqiqat”.*

Buddaning Axloq ya'ni Pancha shila qoidasi

tirik mavjudotlarni
o'ldirmaslik

yolg'on
so'zlamaslik

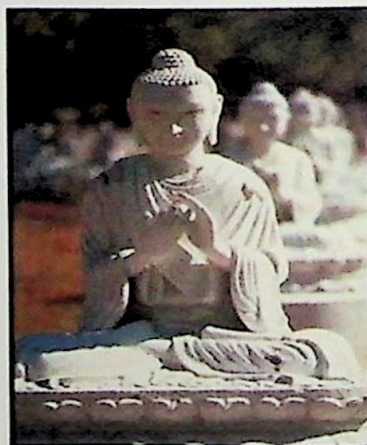
o'g'rilik qilmaslik

zinoga yo'l
qo'ymaslik

mast qiluvchi
ichimlik ichmaslik

ta'limoti

- Xayoli
- Ishlari
- O'zini tutishi
- Samimiy oliyjanoblik g'oyasi bo'lishi kerak.
- Gunohsizlik
- Kasta
- Hayvonlarni qurbon qilish
- Ruhoniylar ustunligi inkor etildi.
- Oliy yaratuvchiga ishonchsizlik
- Eng muhimi-insonning shaxsiy kamoloti va ezgu turmush tarzi.

Buddaviylik qoidalari va axloqiy tamoyillarini o'zida mujassam etgan muqaddas manbasi

**“Tripitaka”,
sanskritcha – “Uch
savat donolik”**

**“Vinaya–pitaka”
(sanskritcha –
“Axloqiy me'yorlar
kitobi”)**

**– “Sutta–pitaka”
(sanskritcha –
“Duolar kitobi”)**

**“Abhidharma–
pitaka” (sanskritcha
– “Diniy–falsafiy
masalalar kitobi”)**

Buddaviylik dini oqimlari

xinayana

mahayana

**Dzen
buddizm**

Lamaizm

Neobuddizm

Buddaning o'g'itlari

- "O'zingga ozor yetmasin desang, o'zgalarga ozor berma, boshqalarga ozor bersang, o'zing ham ozor chekasan.
- Hirsu havas barcha baxtsizliklarning sababchisidir.
- Vaqt o'tishi bilan hamma narsa o'zgaradi, shuning uchun, hech narsaga ortiqcha ko'ngil bog'lama, ko'ngilni toza tut, haqiqat va boqiy saodat izla.
- Yomonlik qilma, gunohdan saqlan. Hamisha yaxshilik qil.
- Boshqalarni sevsang, o'zing ham, boshqalar ham baxtli bo'lishadi.
- O'zgalarning aytganlarini rad etma va qoralama,
- o'zni baxtli qilish uchun o'zgalarni baxtsiz qilish insofdan emas"

Hozirgi davrda Buddaviylik

Janubiy, Janubiy-sharqiy, Sharqiy Osiyo mamlakatlari

Shri Lanka, Hindiston, Birma, Tailand, Laos

Mo'g'uliston, Kambodja, V'etnam, Xitoy

Singapur, Butan, Nepal, Malayziya, Koreya, Yaponiya

qisman Yevropa va Amerika qit'asi, Rossiyaning Tuva, Buryatiya, Qalmaqiston

Buddaviylikda meditatsiya qoidalari

- – to'g'ri maqsad.
- – to'g'ri so'z.
- – to'g'ri sa'y-harakat.
- – to'g'ri turmush tarzi.
- – to'g'ri intilish.
- – to'g'ri fikrlash (diqqat-e'tibor).
- – to'g'ri mulohaza (o'z fikr-xayollariga cho'mish).
- – to'g'ri gapirish.

Fayoztepa yodgorligi

GLOSSARIY

ATXARVA VEDA – “Afsun va jodular vedasi” – koinot bilan bogʻliq, mistik parchalar va sehr bilan aloqador duolardan iborat. Oʻsha davrda afsun va jodular olov ustida bajarilgani sababli, u afsonaviy ruhoniylar Atxarvana – “Olov ruhoniysi” nomi bilan uzviy bogʻliq. Atxarva Veda 6000 sheʼrdan iborat 371 madhiyani oʻz ichiga oladi. Ular jami 20 kitobda jamlangan.

BODDXISATTVA – xudoning nuri, oliy kamolotga erishgan va “nirvana”ga koʻtarilish huquqiga ega boʻlgan inson.

BRAXMAN – sanskrit tilidan olingan boʻlib “Braxmaga atalgan, oʻzini bagʻishlagan”, degan maʼnolarni bildiradi.

BRAXMANLAR – rohib va dindorlar.

BRAXMANLIK – veda dinlarining bir boʻlagi hisoblanadi.

VAJRAYANA – “olmos gʻildirak”, ilk buddaviylikning dharmalar tabiati haqidagi turli qarashlari natijasida yuzaga kelgan yoʻnalish.

VAYSHLAR – savdogar, hunarmand va dehqonlar.

VARANA – Tridandinalarning markazi boʻlib, unda tarkidunyochilikda hayot kechiradilar.

VEDALAR – oriylar oʻzlari bilan olib kelgan muqaddas yozuvlari, sanskrit tilidan tarjima qilinganda “muqaddas, ilohiy bilim” maʼnolarini anglatuvchi Hindistonning asosiy muqaddas manbai.

VIJDON ERKINLIGI – kishilarning har qanday dinga eʼtiqod qilish yoki hech qanday dinga eʼtiqod qilmaslikdan iborat kafolatlangan konstitutsiyaviy huquqi.

VISHNU – vedalarda zikr qilingan va keyinchalik unutilgan xudolar orasida abadiy hisoblangan va hozirda butun Hindistonda ulugʻlanuvchi quyosh xudosi.

DIN ARKONLARI – ma'lum bir dindagi asosiy ibodatlar majmui.

DINIY BAG'RIKENGLIK – kishilar va jamiyatda diniy asosda o'zaro bir-birini tushunish, xolis va haqqoniy bilimlar, adolatli va haqiqiy baholar, o'zaro hurmat va ishonchga, hamjihatlik va hamkorlikka asoslangan qarashlar va amaliy faoliyat tizimini o'z ichiga oladigan ijtimoiy-madaniy hodisa.

DINIY MUTAASIBLIK – o'z aqida va g'oyalarining shak-shubhasiz to'g'riligiga qattiq ishonish, ularga mukkasidan berilganlikni, boshqa firqa va mazhablarga murosasiz munosabatni ifodalovchi qarashlar va xatti-harakatlar majmui.

DINIY SEKTA – ma'lum bir dindagi rasmiy aqidalarga zid ravishda ajralib chiqqan yoki mavjud dinlar va konfessiyalarga umuman aloqasi bo'lmagan holda din bayrog'i ostida faoliyat ko'rsatadigan guruh.

DINIY TASHKILOTLAR – O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining dinga e'tiqod qilish, ibodat, rasm-rusum va marosimlarni birgalikda ado etish maqsadida tuzilgan ko'ngilli birlashmalari (diniy jamiyatlar, diniy o'quv yurtlari, masjid, cherkov, sinagoga, monastir va boshqalar).

ISLOM - arab tilida – taslim bo'lish, bo'ysunish, istilohda esa yagona Allohga bo'ysunish ma'nolarini beradi.

KASTA – ayni ish bilan shug'ullanuvchi, otalardan meros qolgan haq, vazifa va odatlar bilan qattiq bog'langan shaxslar toifasidir. Kasta insonlar tomonidan saylanmaydi va tanlanmaydi, uning ichida faqatgina dunyoga kelish mumkin. Bu tizim 4 sinfdan tashkil topadi:

KAUTXUMA (KAUTHUMA) – Sama Vedaning hozirgi kungacha yetib kelgan tahriri. Kautxuma to'plami 1810 she'rdan iborat bo'lib, undan faqatgina 76 tasi Rigvedada uchramaydi, she'rlar, asosan, Rigvedaning VIII va IX mandalasidan olingan bo'lib, ular tantanali qurbonlik marosimida rohiblar tomonidan o'qiladi.

KRISHNA – “qora” ma'nosini anglatadi, o'zining tabiiy kelib chiqishiga ko'ra juda murakkab obraz. U haqda olov, chaqmoq,

momaqalldiroq, osmon, quyosh bilan bog'liq afsonalar mavjud. Krishna jangovar, yengilmas qahramon sifatida ta'riflanadi. U urushda ham, sevgida ham yengilmas bahodir, ammo juda ayyor tabiatga ega.

KSHATRIY – hokim va jangchilar.

MANU QONUNLARI – kasta tizimidagi barchaga xos vazifalarni o'zida qat'iy tayin qilib bergan to'plam.

MAHAYANA – “katta g'ildirak”, ilk buddaviylikning diniy-axloqiy burchga sodiqlik, pok bo'lish haqidagi qarashlaridan yuzaga kelgan yo'nalish

MEDIATATSIYA – “fikrlash, o'ylash”, shaxsning o'z ruhiy faoliyatiga chuqur berilish holati, muroqaba, hikmat va haqiqat haqidagi ilm.

MISSIONERLIK – bir dinga e'tiqod qiluvchi xalqlar orasida boshqa bir dinni targ'ib qilish bilan bog'liq nazariy qarashlar va amaliy xatti-harakatlar majmui.

NIRVANA – inson ichki dunyosining mukammalligi, orzu-istaklari, yashash hissi, qanoat, tarki dunyochilik kabi ruhiy holatni o'z ichiga olgan oliy intilish.

PANCHA SHILA – besh nasihat, qotillik, o'g'rilik, gumrohlik, yolg'on, mast qiluvchi narsalardan saqlanish.

RIG VEDA – “Madhiyalar vedasi” – xudolarga aytilgan madhiyalar to'plami bo'lib, tangrilarni ta'zim-ulug'lash maqsadida yozilgan, 1017 ta ilohiydan tashkil topgan. Har bir ilohiy 10 ga yaqin “oyat”dan iborat. Bu ilohiylar o'nta kitob, ya'ni Mandalaga bo'linadi. Ular ichida eng uzuni 191, eng qisqasi 43 ta ilohiydan iborat.

SAMA VEDA (MELODIY) – “Qo'shiqlar vedasi” – Nazmlar vedasi hisoblanib, u Rig Vedadan olingan ilohiylar, turli xil mavzulardagi ilohiylar va rohiblar o'qiydigan nazmiy ilohiylardan iboratdir.

SAMAVEDINALAR – Hindistonda hozirgacha vedalarni kuyga solib kuylovchilar.

SANGHA – “oliy haqiqat”ga yetishgan avliyolar, Budda asos solgan va hozirgacha faoliyat ko'rsatib kelayotgan rohiblar jamoasi.

SUTRALAR – san'atning sanskrit tilida yozilgan alohida ko'rinishi. Unda mavjud vaziyatga alohida e'tibor qaratilgan holda ma'lum tabaqaga yuqori o'rin beriladi.

TIPITAKA – uch savat donolik, duolar shaklidagi muqaddas kitob.

TIRTXAKAR – yo'l tuzuvchi, ruhlarni ozod qiluvchi.

TRIDANDINALAR – uch tayoqlilar shivalikdagi oqim.

TRIMURTI – ya'ni, uchlik – Braxma, Vishnu, Shiva xudolari asosiy xudolar hisoblanib, Braxma ularning eng kattasi – dunyoni yaratgan xudo hisoblanadi. Biroq Hinduiylikda faqatgina Vishnu va Shivagagina sig'inadilar. Shunga binoan, Hinduiylik ikki asosiy oqimga bo'linadi: Shivaga sig'inuvchilar va Vishnuga sig'inuvchilar.

UPANISHADLAR – ruhiy-ma'naviy yo'l hisoblanib, diniy takomillik zanjirining eng yuqori martabasi hisoblanadi.

UPANISHADLAR DAVRI – miloddan avvalgi VI asrdan miloddan keyingi bir necha asrgacha cho'ziladi. U tasavvufiy oqimlar sir-asrirlari va shaxsiy mushohadalarini o'z ichiga olgan bo'lib, botiniy hayotga berilib, zohirdan yiroqlashgan ruhoniylar va tarkidunyochilarni to'g'ri yo'lga boshlash uchun tartibga keltirilgan.

XINAYANA – kichik g'ildirak, najot topishning tor yo'li.

HINDUIYLIK – bir tomondan kastachilik asosiga qurilgan yirik ijtimoiy tashkilot hisoblansa, ikkinchi tomondan turli dinlar qorishmasidir.

XULOSA

Dinshunoslik fanini o'rganish, boshqa ijtimoiy gumanitar fanlar jumladan, falsafa, milliy g'oya kabilar bilan uzviy bog'liq bo'lsa-da, lekin o'ziga xos xususiy qonuniyatlari ham mavjud. Ushbu fan mamlakatimizda demokratik jamiyat qurish jarayonlarining **bir tomondan**, milliy-tarixiy va zamonaviy xususiyatlarini o'zida aks ettiruvchi demokratik fuqarolik jamiyati xususidagi milliy tajribaga, **ikkinchi tomondan**, dunyoning fuqarolik jamiyatini barpo etish borasida yuqori tajribalarni qo'lga kiritgan mamlakatlari taraqqiyot yo'llarini qiyosiy o'rganishga, **uchinchi tomondan esa**, demokratik jamiyat barpo etishning xalqaro umume'tirof etilgan me'yorlari va prinsiplariga asoslanadi.

Din insonni ezgulikka chorlovchi, uning ma'naviy olamini boyituvchi, axloqiy muhitni ta'minlovchi beqiyos ijtimoiy omil bo'lib, uning axloq bilan munosabatlari tarixi ming yilliklarga borib taqaladi. Global dunyoda ham din jamiyat taraqqiyotida axloqiylikni ta'minlanishida ma'lum ma'noda xizmat qilishda davom etmoqda. Jamiyat taraqqiyoti uchun bugun ham diniy, ham dunyoviy omil muhim. Dinning hozirgi zamondagi ijtimoiy turmush tarzimizda, xalqaro munosabatlarda, madaniy hayotdagi mavqeidan kelib chiqqan holda qayd etish lozimki, din bundan keyin ham kishilarni o'zaro hamjihatlikka, tinchlikka, ezgulikka undovchi omil bo'lib qolaveradi.

Globallashuv natijasida ro'y berayotgan millatlar, irqalar, dinlararo muloqotning o'ziga xos ahamiyat kasb etishi kontekstida, dinlarni o'rganish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tinchlik so'zi qaysi tilda yangramasin, hamisha eng oliy qadriyatlardan biri bo'lib kelgan. Bugungi global dunyodagi eng katta tahdidlardan biri sifatida e'tirof

etilayotgan diniy ekstremizm, fanatizm, aqidaparastlik, terrorizm kabi "turdosh" tushunchalarning mohiyati birorta dinning ta'limotiga, ilgari surilgan g'oyalarga mos kelmaydi. Zero, barcha dinlar hamisha ezigulikka, tinchlikka, omonlikka targ'ib qilgan.

Diniy bag'rikenglik hamisha diniy zamindagi adovatga qarshi o'ziga xos qalqon vazifasini o'tagan. U turli e'tiqodlarning bir zamon va makonda birgalikda mavjud bo'lishiga, ularning sohiblari o'rtasidagi hamkorlik va hamjihatlikning shakllanishiga zamin yaratgan. Bu esa o'z navbatida, tinchlik va taraqqiyotga umuminsoniy madaniyat va ma'naviyat rivojiga xizmat qilgan. Jahon dinlaridagi patsifistik g'oyalarning o'ziga xos xususiyati yana shunda namoyon bo'ladiki, ushbu dinlar boshqa e'tiqodlardan o'zining ko'lamini bilan farqlanadi. Sayyoramiz aholisining yarmidan ko'prog'i jahon dinlaridan biriga e'tiqod qiladi. Ijtimoiy xususiyati hisobga olgan holda, ushbu dinlarning patsifistik g'oyalarning ta'sir kuchi katta ekanligiga e'tibor qaratishimiz lozim.

Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash va ta'lim tizimini takomillashtirishning istiqboldagi vazifalari ma'naviy, g'oyaviy, mafkuraviy, siyosiy va huquqiy jihatdan quyidagi omillar bilan uzviy bog'liq.

Birinchidan, jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish, mamlakat istiqbolini o'z kelajagi bilan uyg'un ko'radigan, ijtimoiy jarayonlarda faol qatnashadigan avlodni shakllantirish uchun imkoniyat yaratish;

Ikkinchidan, mamlakatimizda "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi" O'zbekiston Respublikasi Qonunining mazmun-mohiyatini to'la anglab yetadigan, vijdon erkinligi masalasida xuquqiy madaniyati yetuk bo'lgan yoshlar dunyoqarashida huquqiy

va siyosiy madaniyatni shakllantirish⁸, shaxsning ichki dunyosini rivojlantirish asosida dunyoviy-diniy qadriyatlar uyg'unligiga asoslangan munosabatlarni shakllantirish;

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish; axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va munosib qarshilik ko'rsatish; millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlash⁹; yosh avlod mamlakatimizdagi ma'naviy-axloqiy, diniy sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlarning mohiyatini anglab olishi, milliy g'oya tamoyillari asosida yashash tuyg'ularini shakllantirish yuzasidan aniq maqsadga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini amalga oshirish.

Mazkur vazifalar davlat va jamiyat taraqqiyotining istiqboli bilan bog'liq murakkab jarayondir. Bugungi globallashuv jarayonlari davrida barcha davlat tuzilmalari va jamoat tashkilotlari, shu jumladan uzluksiz ta'lim tizimining doimiy e'tiborida bo'lishini taqoza etmoqda. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida dinga nisbatan munosabatning tubdan o'zgarganligi, davlat va din munosabatlari borasidagi amalga oshirilgan demokratik o'zgarishlar va yangilanishlarni o'zida aks ettirgan holda quyidagi vazifalar shakllandi:

1) so'nggi davrda dunyoda ro'y berayotgan qonli to'qnashuvlar asosan diniy va milliy asosda yuz berayotganini hisobga olib, talabalarda bag'rikenglik madaniyatini shakllantirish, ularga dinlarning tinchlikparvar, insonparvar, axloqiy g'oyalarini ochib berish;

⁸ «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni. «Xalq so'zi» gazetasining 2017-yil 8-fevraldagi 28 (6722)-sonida e'lon qilingan.

⁹ «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni. «Xalq so'zi» gazetasining 2017-yil 8-fevraldagi 28 (6722)-sonida e'lon qilingan

2) turli dinlarni niqob qilib olgan ekstremistik va terrorchi tashkilotlarning aslida hech qaysi dinga to'g'ri kelmasligini ochib berish;

3) O'zbekiston Respublikasida mavjud konfessiyalar o'rtasida totuvlikni va bag'rikenglikni ta'minlashga hissa qo'shish.

Mavzuni o'rganish xususidagi fikrlarni ilmiy-nazariy jihatdan umumlashtirib quyidagi xulosalarni bayon qilish mumkin:

Birinchidan, har kanday dinga mansub dindorlarning diniy tuyg'ularini hurmat qilish, dinning kishilik jamiyatida tutgan o'rni va bajaradigan vazifalarini to'la anglab yetish, uning umuminsoniy axloqiy qadriyatlaridan oqilona foydalanish zarur.

Ikkinchidan, Jahon dinlari jamiyat taraqqiyotining muayyan ijtimoiy sharoitlari ta'sirida turli-tuman shakl kasb etgan bo'lsada, axloq va tinchlik masalsida deyarli umumiylikka egadir. Shu nuqtai nazardan mazkur dinlarning jamiyatga ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy ta'siri haqida talaba yoshlarga obyektiv bilimlar berish lozim;

Uchinchidan, diniy e'tiqodlarni fuqarolarning yoki ular uyushmalarining xususiy ishi deb tan olinishini yanada mustahkamlash; jamiyatni ma'naviy jihatdan kamol toptirishda diniy qadriyatlarning ahamiyatini yanada yoritish kerak;

To'rtinchidan, diniy qarashlarga amal qiluvchi fuqarolarning ham, ularga amal qilmaydigan fuqarolarning ham huquqlarini teng kafolatlash hamda ularni ta'qib qilishga yo'l qo'ymaslik; O'zbekiston davlatining dunyoviylik, diniy bag'rikenglik, barcha dinlarga bir xilda munosabat, jamiyat taraqqiyotida din bilan hamkorlik qilish xususiyatlari ushbu tamoyil asosida amalga oshirilayotganligi va O'zbekistonning tashqi olam bilan har tomonlama – siyosiy, iqtisodiy, ilmiy aloqalari yanada mustahkamlanib borayotgan hozirgi kunda turli konfessiya vakillari bilan muloqot qilishning yuksak madaniyatiga erishishning zaruriyati haqida talaba yoshlar ongiga singdirish lozim.

Beshinchidan, ma'naviy tiklanish, umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni qaror toptirish ishida turli diniy uyushmalarining

imkoniyatlaridan foydalanish uchun ular bilan muloqot qilish yo'llarini izlash zaruratidan kelib chiqib, jahon dinlari ta'limotlaridagi yuksak g'oyalarning rivojlanishi, komil insonni tarbiyalashdagi mazkur dinlarning ilgari surgan ezgu g'oyalarining diniy, ilmiy, ma'naviy bugungi kunga xos bo'lgan zamonaviy jihatlari haqida tushunchalarni yoshlarda shakllantirish kerak.

Oltinchidan, dindan buzg'unchilik maqsadlarida foydalanishga yo'l qo'yib bo'lmasligini e'tirof etish. diniy aqidaparastlik, ekstremizm va fanatizm kabi salbiy illatlar mohiyatini yoritish va ularga qarshi g'oyaviy immunitetni shakllantirish; O'zbekiston Respublikasida dinga nisbatan munosabatning tubdan o'zgarganligi, diniy qadriyatlarni tiklash yo'lida qilinayotgan ishlar haqida keng tasavvur hosil qilish kerak.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

Rahbariy adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. [matn] Rasmiy nashr.-Toshkent.: O'zbekiston, 2023. -128b.
- 2.«Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining qonuni (yangi tahriri) // <https://lex.uz/docs/5491534>
3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
6. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. Toshkent: O'zbekiston, 2019.
7. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon. Toshkent: O'zbekiston, 2019.

Darslik va o'quv qo'llanmalar:

1. Muratov D., Alimova M., Karimov J. Dinshunoslik, darslik. – Toshkent, «Navro'z» nashriyoti, 2019. – 264 b.
2. Raximjanov D., Ernazarov O. Dinshunoslikka kirish. O'quv qo'llanma. – T.: «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. – 304 b.
3. Isoqjonov R. Qiyosiy dinshunoslik. O'quv qo'llanma. – T.: OOO «Complex print», 2020. – 198 b.

4. Kamilov D. Dinshunoslik. O'quv qo'llanma. – T.: Lesson Press, 2021. – 128
5. Shermuxamedova N.A. Diniy fanatizm fenomeni// Inson falsafasi. – T.: Noshir, 2016. B.314-499.
6. Mo'minov A., Yo'ldoshxo'jaev H., Rahimjonov D., Komilov M., Abdusattorov A., Oripov A. Dinshunoslik. Darslik / Mas'ul muharrir akad. Ibrohimov N.I. – T.: Mehnat, 2004. – 296b.
7. Yo'ldoshxo'jaev H. Rahimjonov D. Komilov M. Dinshunoslik ma'ruzalar matni. – T.: ToshDShI nashriyoti, 2000.
8. Mo'minov A.Q. Dinshunoslik asoslarini o'qitish va o'rganishning yagona kontsepsiyasi. – T.: ToshDShI nashriyoti, 1999.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. 6. K. S. Guttenplan. J. Hornsby. C. Janavay. Reading philosophy. Blackwell Publishers Ltd. UK. 2003. R – 341.
2. David L. McMahan. The Making of Buddhist Modernism. – Oxfordshire: "Oxford University Press", 2008.
3. Todd M. Johnson. Religious Adherents of the World by Continent and Region // Religions of the World: A Comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices / J. Gordon Melton, Martin Baumann. – Oxford, England: "ABC CLIO", 2010.
4. Радугин А.А. Введение в религиоведение: теория, история и современные религии. – М., 1996.
5. Религиозные традиции мира. В 2 томах. – М., 1996.
6. Ставиский Б.Я. Судби буддизма в Средней Азии. Поданным археологии. – М., 1998.
7. Фромм э. Психоанализи религия // Фромм э. Имет или бит? – М., 1990.
8. Шербатской Ф.И. Избранные труды по буддизму. – М., 1988.

MUNDARIJA

Kirish.....	3
-------------	---

I bob. Dinshunoslik fanidan “buddaviylik dini” mavzusini o'qitishning nazariy masalalari

1.1. “Buddaviylik dini” mavzusini o'qitishning ustuvor yo'nalishlari.	7
1.2. “Buddaviylik dini” mavzusini o'qitishdagi innovatsiyalar va ilg'or xorijiy tajribalar.	16

II-bob. “Dinshunoslik” fanidan elektron o'quv moduli ishlanmasi

2.1. O'quv fani dasturining qisqacha tavsifi. (Sillabus).....	37
2.2. “Buddaviylik dini” mavzusidan ma'ruza matni.....	46
2.3. Mavzu yuzasidan keyslar to'plami, amaliy topshiriqlar, ishlanmalar.....	67
2.4. Mavzu yuzasidan taqdimotlar va glossariy.	87
Glossariy	92
Xulosa	96
Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati	101

DINSHUNOSLIK FANIDAN BUDDAVIYLIK DINI MAVZUSINI INTERFAOL METODLAR ASOSIDA O'QITISH BO'YICHA USLUBIY QO'LLANMA

“Mahalla va oila” nashriyoti
Toshkent – 2024

Nashr uchun mas'ul: **B. Mavlonov**
Muharrir: **O'. Namozova**
Badiiy muharrir: **F. Sobirov**
Dizayner-sahifalovchi: **L. Abdullayev**

1940

Nashriyot ro'yxat raqami № 1043191. 24.09.2021-y.
Bosishga ruxsat etildi: 22.05.2024.
“Times New Roman” garniturası. Qog'oz bichimi: 60x84 ¹/₁₆
Nashriyot bosma tabog'i 8,1. Adadi 100 nusxa.
100000, Toshkent shahri, Mirzo Ulug'bek tumani,
M.Ismoilıy ko'chasi 1-G uy.

«Pages Print» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent, Olmazor tuman, Chimboy ko'chasi, 8-uy.

3

ISBN 978-9910-9916-6-0

9 789910 991660